

'כשהאישה נעשית עורך דין': על התפתחותה של זהות פמיניסטית

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי*

א. מבוא

בחדרים 142-145 שבבניין 'סנסור' ברחוב בן-יהודה 2 בירושלים נדמה שהזמן עמד מלכת. הפיח העולה מהרכבים שברחוב יפו, בעורפו של הבניין, הותיר את חותם השנים על חדר המשרד, אך לא העלים את חותמה של עורכת הדין רוזה גינצברג-גינסור¹ כאילו לא עברו למעלה מחמישים שנה מאז חדלה לעבוד כעורכת דין במשרד, לא קשה לדמיין את רוזה גינסור עובדת בסמוך לשולחן העבודה של אחד העם, שנותר במשרד; ואת הלקוחות היושבים על כיסאות העץ המרופדים בצבע ירוק, אף הם ירושת אחד העם.² גם הספרים

* אייל כתבן, דוקטור למשפטים במרכז האקדמי למשפט ולעסקים רמת גן, ומרצה מן החוג בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן. מחזיק בדוקטורט נוסף בתחום ההיסטוריה של הרפואה; ועמית מחקר של Hadassah-Brandeis Institute, Brandeis University. רות הלפרין-קדרי, פרופסור בפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן, וראש מרכז רקמן לקידום מעמד האישה, אוניברסיטת בר-אילן. הציטוט בכותרת מאמר הוא מכותרת מאמר התמיכה של אורי קיסרי במאבקה של גינסור, דאר היום, גיליון פז, יז טבת תר"ץ. מחקר זה התאפשר בזכות Hadassah-Brandeis Institute Research Award ובזכות Eleanor P. Jacobson Woman of Valor Award for Hadassah-Brandeis Institute Exceptional Research Award Applicants. המחקר מבוסס בעיקרו על מקורות שנמצאו בארכיון הצינוני המרכזי (אצ"מ), בארכיון המדינה (א"מ), בארכיון בית הספרים הלאומי (בס"ל), בארכיון עיריית חיפה ובארכיון הלאומי הבריטי (PRO). תודתנו נתונה לצוותי הארכיונים. תודה לוועדת המערכת, לקוראת/האנונימית/ ולפרופ' מרגלית שילה על הערותיהם החשובות והמעילות; תודה לעורכת הדין חיה היכל ולמר רפאל רופין על שהקדישו לנו מזמנם; וכמובן לעוררות המחקר המסורים: ענת הדר, ענבל קארו ולאוניד לנדוי.

- 1 את רוזה הכהן-גינצברג-גינסור נכנה להלן בשם משפחתה לימים – 'גינסור'.
- 2 התיאור מבוסס על ביקור של המחברים במשרדו של עורך הדין צבי הילר ז"ל, שהיה לימים שותפה של עורכת הדין גינסור. ראו תיאור המשרד גם אצל אייזיק רמבה, בניסן אכלו בוסר, 192 (תשל"ג).

שעליהם החותמת 'רוזה גינצברג – עורכת דין'; שלט המתכת עם כיתוב דומה בשלוש שפות – עברית, אנגלית וערבית – המייצג אולי יותר מכל את תמצית המאבק המשפטי על זכות הנשים לשמש כעורכות דין בארץ ישראל; הארון הישן, שעליו כיתוב משנות השלושים; התיקים שהיו בטיפולה של רוזה גינזור – כולם מספרים את סיפורה והופכים את התמונה ההיסטורית למוחשית הרבה יותר.

תמונה זו חותמת את פרק העשייה המשפטית בחייה של רוזה גינזור. זהו פרק שהחל שנים רבות קודם לכן ושיאו בניצחונה בשנת 1930, לאחר מאבק עיקש שנמשך קרוב לעשור, בעתירה המשפטית שהגישה לבג"צ המנדטורי על הזכות לשמש כעורכת דין בארץ ישראל. היא הוסמכה כעורכת הדין השנייה בארץ ישראל, לאחר שפרידה סלוצקין הוסמכה 50 ימים לפניו, נהנית מפירות הניצחון המשפטי של גינזור. הפרק המשפטי נחתם, אך המשכו היה בפרק של עשייה ציבורית. רוזה גינזור הייתה מעורבת בפעילות ציבורית משחר נעוריה, אך רק עם סיום עבודתה כעורכת דין החלה הקריירה הציבורית שלה פורחת, ושיאה היה מינויה לתפקיד הנשיאה השנייה של ויצ"ו העולמית. את מאבקה של גינזור לשמש עורכת דין בארץ ישראל תיארו וניתחנו במקום אחר.³ במאמר הנוכחי אנו מבקשים לעמוד על הרבדים האישיים יותר. כוונתנו לבחון את התנהלותה ואת מאבקה של גינזור על רקע הקווים הביוגרפיים שייחשפו כאן, לעמוד על התפתחות זהותה האישית, ולקשור בין התהליך האישי שאותו עברה לבין שאלות של זהות לאומית, ציונית ופמיניסטית. נוסף על התיאור הביוגרפי, מטרננו להציע הסברים לעמידתה של גינזור בראש המאבק לשינוי חברתי-משפטי, וכן לשינויים שחלו בעמדותיה, תוך בחינת המקרה הפרטי שלה כסיפור מייצג של גיבוש זהות מורכבת, פמיניסטית ולאומית ברמה הקולקטיבית.⁴

1. זהות בצמיחה: בין מגדר ללאום

השאלה התאורטית על היחס שבין פמיניזם ללאומיות זוכה בשנים האחרונות להתייחסות מחקרית רבה, במסגרת עיסוק אינטנסיבי בשאלות של זהות וקונפליקטים בין זהויות. חלק ניכר מן המחקר, בישראל ומחוצה לה, עוסק בשאלות של הדרה והכללה של נשים בפרויקט הלאומי. המחקר מראה שנשים שימשו ועודן משמשות סוכנות מרכזיות בפרויקט זה, ובה בעת הן הודרו בעבר (ובמידה מסוימת אף מודרות היום) מרבדים מרכזיים בו.⁵ יובל-דייוויס,

3 ראו אייל כתבן ורות הלפרין-קררי, 'The Feminist Proposal is Really Ridiculous' – המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות-דין בארץ-ישראל', *מחקרי משפט* כה, 237 (2009).

4 דיון תמציתי בניתוח זהויות מגדריות ובהפתחות זהויות מגדריות, ראו אצל אורנה ששון-לוי, *זהויות במדים*, 10-11 (2006).

5 ראו לרוגמה, 135, *HYPATIA*, 18 Ranjoo Seodu Herr, *The Possibility of Nationalist Feminism*.

'כשהאישה נעשית עורך דין': על התפתחותה של זהות פמיניסטית

לדוגמה, מתמקדת באופן שבו נשים שימשו, ועודן משמשות, כלי ליצירת המשכיות הקהילה ולהנחלת הקודים התרבותיים המאפיינים אותה, על גבולותיהם. על אף האזהרה שהיא עצמה מציבה על אודות הסכנה שבהרגשת היתר של הממד המובל והמנוצל בהתנהלותן של נשים, זהו אכן המרכיב הבולט במחקריה על מגדר ולאום.⁶ חוקרות אחרות, לעומתה, מתארות את הקשר שבין התפתחות תודעה לאומית לבין גיבושה של תנועה פמיניסטית בקרב אותה קבוצה לאומית. בדרך שמזכירה במשהו את ראשיתם של הגל הראשון והגל השני של הפמיניזם, שהתגבשו שניהם על רקע מאבקים לקידום זכויות האדם, כך גם מאבקים לאומיים מביאים לא אחת את הנשים הנוטלות בהם חלק להכרה בדבר היותן נתונות לסוג נוסף של דיכוי, מעצם היותן נשים. שילה כץ, במחקרה על אודות נשים ומגדר בראשית הלאומיות היהודית והפלשתינאית, סיכמה זאת היטב:

Nationalism was a Pandora's box for women. The growth of nationalism everywhere offered women opportunities to break out of old roles whether they wanted to or not and whether nationalists intended it or not. Arab and Jewish women in Palestine were no exceptions [...]

The catch for women, however, was that when they took unprecedented steps away from their traditional roles they did so for the most part not for their own sake but for the sake of their nation. This meant that although nationalist struggles opened doors for women, their own needs for freedom and equality were subordinated to the needs of the emerging nation as defined by men.⁷

מסקנתה של כץ עגומה למדי: מאווייהן ומאבקייהן הפמיניסטיים של הנשים היו נתונים בסופו של דבר לשירות המאבק הלאומי, שהובל על ידי הגברים. לא מעט כותבות פמיניסטיות הגיעו לכלל תפיסה עוינת ביחס ללאומיות, או לכל הפחות לתפיסה חשדנית מאוד באשר לה, הנובעת מניסיון מצטבר של לאומיות שנשענת על דיכוי נשים ומשמרת

136–138 (2003); Nira Yuval-Davis, *Gender and Nation*, 16 (4) ETHNIC AND RACIAL STUDIES, (1993) 621; ראו גם תמי רוי, "ראויה המשפחה שיבונה מחדש": תפיסות של המשפחה היהודית העירונית בתקופת המנדט', בספר זה.

6 Yuval-Davis, *Gender and Nation* שם.

7 Sheila H. Katz, *WOMEN AND GENDER IN EARLY JEWISH AND PALESTINIAN NATIONALISM*, 147 (2003)

אותה.⁸ עם זאת חלקן מציעות לזנוח את הניסוח הדיכוטומי, ומצביעות על כך שהצגה כזו חוטאת בפשטנות יתר ומתעלמת מריבוי הזהויות עמן מתמודדות נשים בקרב אומות הנאבקות על עצמאותן.⁹ אכן, הדינמיקה במאבקי הנשים לא תמיד הייתה אחידה. לעתים, בין אם 'בשירות הגברים' ובין אם לאו, לבשה התודעה המתגבשת של הנשים פנים של חלק מהמאבק הלאומי, והתקוממותן כוונה כלפי חוץ, אל מעבר לקולקטיב הלאומי המתגבש. אך במקביל לכך התרחשה לעתים גם התקוממות כלפי פנים, כנגד ההגמוניה הגברית השלטת באותו קולקטיב. מסתבר כי הרברים היו נכונים במיוחד בהקשר לתנועת הנשים היהודיות בארץ ישראל, כפי שמתארת זאת אלן פליישמן:

Jewish women [...] had to organize within two distinct spheres: within the Zionist movement's representative, national institutions, and within the local context of the British Mandate government.¹⁰

על רקע דברים אלה ניתן למקם את מאבקה של גינוסר במסגרת החזית החיצונית של ההתקוממות המכוונת כלפי חוץ, וזאת בשונה ממאבק נשות היישוב על זכות הבחירה, שהתנהל בחזית הפנימית במובהק.¹¹ הבחנה זו בין פנים וחוץ תסייע לנו בהמשך לפענח את חידת התנהלותה של גינוסר.

2. חידת התנהלותה של גינוסר

מול הישגה המרשים של גינוסר – ניצחונה בשאלת זכות הנשים לעסוק בעריכת דין – עומדת שאלת עיצוב הזהות הפמיניסטית שלה כמקרה מבחן וכמודל של עיצוב מודעות פמיניסטית המגיעה לכדי פעולה. כיצד הגיעה גינוסר לניהול מאבק משפטי וציבורי בשלטונות בריטניה? האם היו אלו פירותיה של תודעה פמיניסטית, של תודעה ציונית, או של אופי רדיקלי ומתריס? מדוע דווקא גינוסר ניהלה את המאבק ולא אחרות? כיצד הצליחה

8 ראו סקירתה המקיפה של Hert, *The Possibility*, לעיל הערה 5, עמ' 136-138.

9 בהקשר לאומה הפלשתינאית, השוו את דבריה של אלן פליישמן, Ellen Fleischmann, *Nation, Tradition and Rights: The Indigenous Feminism of the Palestinian Women's Movement, 1929-1948*, in *WOMEN'S SUFFRAGE IN THE BRITISH EMPIRE: CITIZENSHIP, NATION AND RACE*, 138 (Ian Christopher Fletcher, Laura E. Nym Mayhall & Philippa Levine eds., London, 2000).

10 שם, עמ' 147.

11 ראו על כך לדוגמה, מרגלית שילה 'קולות נשים ברבר שוויון מגדרי וטובת האומה כמאבק על זכות הבחירה ביישוב', בספר זה.

במאבקה, בעוד האחרות מסתפקות בסירוב שלטונות המנדט הבריטי להעניק לנשים זכות לעסוק בעריכת דין? ומדוע נשכח סיפורה ומאבקה? שאלות אלו, כך אנו סבורים, מזמינות בחינה רטרוספקטיבית של סיפורה האישי של גינוסר, שניתן לראות בו מודל של עשייה נשית באותה תקופה, ודינמיקה של התפתחות זהות ותודעה פמיניסטית תוך כדי עשייה בתחום זה.

מחקרנו נשען בעיקרו על מקורות ראשוניים מהארץ ומחוץ לארץ, וכן על ראיונות. למיטב ידיעתנו, רוזה גינוסר לא השאירה אחריה יומן או ספר אוטוביוגרפי כלשהו. לעומתה, אביה שקד על כתיבת יומנים וחיבורים אחרים, המאפשרים לנו הצצה להתרחשויות המשפחתיות והלאומיות, אך עדיין בצורה מצומצמת מאוד בכל הקשור לרוזה גינוסר ולמאבקה. את תמונת הדברים היה עלינו לבנות על סמך המקורות הללו, ובכלל זה שלל מכתבים שנכתבו (ברוסית) על ידי רוזה גינוסר בתקופת שהותה בלונדון. גם על תחומי פעילותה האחרים, במסגרת ויצ"ו ובמסגרות אחרות, אנו למדים ממספר מצומצם של כתבות וראיונות שנערכו עמה ברבות הימים. התייעוד המקורי לוקה בחסר, וגם בחומרים תיעודיים הסוקרים את ויצ"ו לא זכו דמותה ופועלה של גינוסר להבלטה מיוחדת.¹² מצד אחד המכתבים מאפשרים לעמוד מקרוב וממקור ראשון על הדמות ותחושותיה, שלא כבתקופות אחרות, שבהם הדיווחים על קורותיה נמסרו בדרך כלל על ידי צדדים שלישיים;¹³ מצד שני אנו מודעים לכך שהמכתבים נועדו למשפחתה, ועל כן ייתכן שהתמונה מוטת לעתים, משום שהיא העדיפה לעסוק בהם בעניינים היום-יומיים ולא בעניינים הפוליטיים-המדיניים.¹⁴ ועדיין,

12 בסוגיית ההשכחה נרחיב עוד בהמשך. עלינו לציין שמחקר זה מתוחם בעיקרו עד בסמוך לאחר מועד ניצחונה של גינוסר כבג"צ המנדטורית. משום כך, 'הקריירה השנייה' שלה, קרי עבורתה החשובה במסגרת ויצ"ו בשנים שלאחר מכן, תידון בשוליים בלבד.

13 'ואת שושנתי חמדתי, מה שלומך? זה שבועים ויותר שאין כל מכתב ממך. ואת הלא יודעת את אמא, שאינה מקבלת את פני בכבוד בשבועי מן המשרד וכל מכתב אין בידי. כתבי ילדה יקרה, כתבי לי ושמרי על חמיך היקר ועוררי גם אותו לכתוב אלינו', אדר תר"פ (1920) (ירושלים). בס"ל 4-791, ארכיון אחד העם, תיק מס' 1303 [II] – מכתבים ממרכזי בן הלל הכהן. במכתבים יש תיאור של תקופה מרתקת: החיים בעיר בתקופת מלחמת העולם הראשונה; אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 21.05.18 (ברוסית), הפצצות על לונדון; אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 19.11.1918 (ברוסית), תיאור מרתק של הפסקת האש.

14 לנוכח מיעוט הפרטים בעניין התעסוקה, בולטת ההתעכבות על פרטי אוכל, בייחוד אלו שקיבלו מהארץ, ולסדר היום המפורט, המושתת אף הוא על מיני המזונות שגיננסר נהגה לאכול: 'החיים שלנו מאוד שקטים: בשמונה אני קמה, בתשע ורבע לוקחת את המזוודה הקטנה שלי [...] במזג אוויר טוב אני הולכת ברגל למשרד, שם יש לי חדר טוב ונפרד, ואני עובדת ברוגע עד לאחת בצהריים. באחת אני הולכת לאכול: לפעמים למסעדה יהודית (עשרים דקות הליכה): שם אוכלים גם גולדברג וסוקולוב, וכאשר אני עיפה מהם אני אוכלת במסעדה אנגלית ליד המשרד. בדרך כלל אני מזמינה סרדינים או

למרות המגבלות המתודולוגיות, החומרים הללו מאפשרים לעמוד על מאפייני דמותה וזהותה של גינוסר בנקודות זמן שונות, וכך לבחון את התפתחותם של אלו. את שאלת המוטיבציה הפנימית של גינוסר בחרנו לחדד באמצעות כמה מכתבים, שאותם כתבה בשתי תקופות שונות בחייה. מבין המכתבים שנשתמרו, מצאנו כי אלה מייצגים יותר מכול את לכטיה הפנימיים ואת חידת התנהלותה האישית והמקצועית. האחד נכתב להוריה סמוך לפני חזרתה ארצה בשנת 1922, ובו מתייחסת גינוסר לכך שמצאה עבודה בארגון נשים בארץ (כלומר, בויצ"ו).¹⁵ ככל הנראה גינוסר לא הייתה שלמה עם עבודתה זו: '[...] גם לי אין הרבה אמונה בארגון שלי, והייתי מעדיפה לעבוד בתחום יותר יצרני, אך מכיוון שאני צריכה לעבוד ואין לי עבודה אחרת, כשהציעו לי עבודה שמחתי לקחת אותה. מספיק לנו שלסיומה אין ממה לחיות',¹⁶ מכתב נוסף, שנכתב טרם עלייתה לארץ, עוסק בלבטים בדבר העלייה לארץ ישראל; גינוסר לא הסתירה את העובדה, שהמצב הכלכלי בארץ והיעדר אפשרויות תעסוקה הרתיעו אותה: 'אנשים מרגישים טוב מאוד בגלות. ולומר בכנות, כדי לחיות עכשיו בפלשתינה צריך להיות בן אדם מאוד עשיר, ורק אנשים עשירים יכולים להסתדר שם. אני כבר לא מדברת על סיומה, שרצה לנסוע ובכל זאת אוסיקין ואבא ור', שללא ספק רצו שהוא יבוא, כתבו לו שאין לו שם מקום עבודה אמתי, ואפילו גיליה, פלשתינאי-אגרונום, אחרי שנה של חיפושים קיבל עבודה לא לפי המקצוע שלו וחי כמו סטודנט עני, אחרי העבודה הוא צריך להכין לעצמו אוכל ועוד מבזבז על זה המון כסף. איזה בן אדם הגיוני ייסע לשם, אלא אם הצרות ברוסיה ירחפו אותו לשם',¹⁷ המכתב השלישי נכתב לוועד המשפטי בסמוך לחזרתה ארצה, בתגובה לסירוב הוועד המשפטי לאפשר לגינוסר לגשת

זיתים כמנה ראשונה, בשר (יום שלישי ושישי אלה ימים ללא בשר, אז אני לוקחת ביצים או [...]). אחרי ארוחת הצהריים אני מטיילת כחצי שעה. אז אני חוזרת למשרד עד שש. כאשר אני באה הביתה אני נחה עד שבע וחצי, אחר כך יש ארוחת ערב. מאז שלאה נמצאת כאן – התפריט שלנו השתפר: לרוב אנחנו אוכלים מרק כמנה ראשונה, אחר כך אוכלים דג או ביצים או נקניקיות, לפעמים שותים קפה. במשך חמש שעות במשרד אני מקבלת תה ואוכלת את הסנדוויץ' שלי. בערב אנחנו יוצאים עם סיומה לתיאטרון, או מבקרים מישוה או קוראים, לפעמים אני תופרת (בשנים האחרונות אני תמיד תופרת הכול לעצמי). בעשר בערב אנחנו שותים תה. באחת עשרה אני הולכת לישון, אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 21.5.1918 (ברוסית).

15 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 2.10.21 (ברוסית): 'אבא כנראה סיפר לך שלקחתי עבודה בארגון נשים, אך בשביל זה אני כנראה אצטרך לגור ביפו'. גינוסר הייתה מזכירת הכבוד של ויצ"ו מאז הקמתו בלונדון ב־1921, ראו Fay Grove, VII The Saga of a Movement, WIZO 1920–1970 (Pollack ed., 2nd ed., 1993)

16 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 30.10.21 (ברוסית). סיומה הוא שלמה גינוסר, שלו נישאה רוזה ב־1917, ראו על כך בהמשך.

17 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 10.2.20 (ברוסית).

'I am quite willing to give a written undertaking not¹⁸: לבחינות עורכי הדין הזרים: Board'¹⁹. לשם הבנת הדברים, חשוב לציין שגינורסר לא הייתה הראשונה שפתחה את מאבק הנשים על הזכות לשמש כעורכות דין בארץ ישראל. בשנת 1920 הגיש נורמן בנטוויץ'²⁰ הצעה למועצה המייעצת של פלשתינה-א"י²¹ ולפיה נשים יורשו לעסוק בארץ כעורכות דין. ²² ההצעה באה בעקבות פנייתה של בעלת דיפלומה משפטית מאוניברסיטה ברוסיה לשמש כעורכת דין.²³ המועצה המייעצת החליטה לדרות את ההצעה. לאור ההתנגדות, הועבר העניין על ידי הנציב העליון דאז, הרברט סמואל, למזכיר המדינה לענייני חוץ, אליו הייתה כפופה באותה עת ממשלת המנדט בפלשתינה-א"י. האחרון קבע, כי במצב ההתפתחות הנוכחי בפלשתינה-א"י ובמדינות המזרח האחרות, מוטב להמתין בעניין זה. בהתאם להחלטה זו, הוציאה ממשלת האם הוראות לעכב את קבלתן של נשים כעורכות דין.²⁴ על הוראה זו הסתמך יושב ראש הוועד המשפטי בסרבו לפנייתה של גינורסר, עם שובה מלונדון בשנת 1922.

קריאת המכתבים הללו מעוררת מן הסתם תהייה על אודות הכותבת, שאיפותיה ואמונותיה. על פניהם מזדרים המכתבים 'חוסר התלהבות' מן העשייה הציונית-הנשית, ואף אינם מעידים, לפחות לכאורה, על נטייה כלשהי לייצג את העניין הנשי בכל הקשור

-
- 18 א"מ, חט' 20, מ" 1260, L.B.7, מכתב לרוזה גינורסר מיושב ראש הוועד המשפטי, מיום 31.10.22.
- 19 שם, מכתב מרוזה ליושב ראש המועצה המשפטית, מיום 2.11.22.
- 20 משפטן אנגלייהודי-ציוני, משנת 1920 שימש כיועץ משפטי של ממשלת ארץ ישראל. לרקע האוטוביוגרפי שלו ראו Norman Bentwich, My 77 Years (1961).
- 21 המועצה המייעצת הוקמה על ידי הנציב העליון הרברט סמואל, כגוף מייעץ לענייני חקיקה. על חברי המועצה המייעצת ועל תפקיד המועצה, ראו Norman Bentwich, WANDERER BETWEEN Two WORLDS (1941); כן ראו יעקב ראובני, ממשל המנדט בישראל: ניתוח היסטורי-מדיני, 34-35 (תשנ"ג).
- 22 PRO, FO 371/5294, מכתב מהרברט סמואל ל-Curzon, מיום 6.12.20.
- 23 שמה של המועמדת לא פורט במסמך, אך לאחרונה מצאנו שכל הנראה מדובר בכרנה רשל (Braná Rashal), שלמדה משפטים באודסה בין השנים 1917-1919, וביקשה לעמוד לבחינת עורכי הדין הזרים. ראו א"מ, חט' 20, מ" 1261, L.B. 65. מכתב לממונה המשפטי הבכיר בירושלים, מיום 14.6.20 (באנגלית). רשל ביקשה לעמוד לבחינת עורכי הדין 'הזרים', כיוון שהדיפלומה שלה הוענקה לה באודסה. ראו גם גבריאל שטרסמן, עוטי הגלימה: תולדות עריכת הדין בארץ ישראל 67 (1984); על בחינות עורכי הדין הזרים, ראו המשפט א, 132-133 (תרפ"ז).
- 24 התשובה התקבלה אצל הרברט סמואל מ-R. C. Lindsay (בשם מזכיר המדינה) ביום 5.1.21, PRO CO 733/68

לכניסה לפרופסיה המשפטית. לעומת מכתבים אלה ואחרים דוגמתם, כתבה גינוסר בשנת 1929, בשיאו של המאבק המשפטי נגד שלטונות המנדט, מכתב שונה לגמרי. היה זה מכתב ארוך שהופנה לקולונל וודג'וווד, ובו הזכירה לו גינוסר את דבר פגישתם בירושלים אצל גיסה, ד"ר רופין, פגישה שבה שוחחו על מאבקה. היא מבקשת שוב את עזרתו ומעלה כמה טיעונים: 'All the talk about Moslem opposition is so little substantiated that one cannot help feeling that the real source of the opposition, conscious or unconscious, is the conservatism and antifeminism of some of the officials both here and in London and that the only reasons for the disqualification are precisely the reasons which had been used against the women of England'²⁵. מכתב זה משדר כולו נחישות, עצמה ואסרטיביות, שנעדרו קודם לכן. מופיעים בו גם טיעונים הקשורים בסכסוך היהודי/ ציוני – ערבי, בעמדות פמיניסטיות וביחס הבריטים לנושא. התהייה מתחדדת גם לנוכח הקריירה המשפטית, הציבורית והפמיניסטית של גינוסר, שכן מסתמן פער בינה לבין הדמות המשתקפת ממכתביה המוקדמים.

בניסיון להבין את מקור הפער, בחרנו לפרוס את סיפור חייה של רוזה גינוסר ולספר סיפור שטרם סופר עד כה. במילים אחרות, כדי להבין את הפער בדברים ובמעשים בין תחילת שנות העשרים לבין שלהי שנות העשרים, אנו מציעים לחזור אחורה בציר הזמן לסימני הדרך המרכזיים בחייה של גינוסר. בכל פרט ופרט אין גינוסר מייצגת אלא את עצמה. עם זאת הנסיבות ההיסטוריות הביאו לכך, שלפועלה ולעשייתה יש לייחס משמעות רחבה יותר, מעבר למישור שלה כאינדיבידואל. מעצם היותה הלוחמת על זכות האישה לשמש עורכת דין, ומעצם היותה עורכת הדין הראשונה שעסקה בפועל במקצוע עריכת הדין בארץ ישראל, שימשה גינוסר כבר אז מודל לחיקוי וסמל, ונשים אחרות ביקשו להידמות לה.²⁶ נוסף על התוצאה המשפטית-הקונקרטית, כלומר פריצת הדרך הפורמלית שהשיגה גינוסר, הייתה לה גם השפעה חברתית-מעשית על בנות דורה. מלבד זאת, ניתן לראות בדינמיקה של מאבקה קווים משותפים שחוזרים על עצמם בסיפוריהן הפרטיים של נשים אחרות שהיו חלוצות בתחומן, כמו גם בסיפורים כלליים של מאבקים מקבילים לקידום זכויות נשים. כך למשל, הפער שיתגלה בהמשך הדברים בין תפיסתה העצמית ומניעה

25 CO 733/169/10 PRO, מכתב מרוזה גינוסר לקולונל וודג'וווד (חבר פרלמנט בריטי מטעם הלייבור, תומך נלהב בקידום העניין הציוני), מיום 10.7.1929. על יחסו החם של וודג'וווד לציונות וליהודים ראו ; Josiah C. Wedgwood, PALESTINE: THE FIGHT FOR JEWISH FREEDOM AND HONOUR, 4 (1926)

וכן ראו Joshua B. Stein, OUR GREAT SOLICITOR: JOSIAH C. WEDGWOOD AND THE JEWS (1992)
 26 אייל כתבן, 'נשים בטוגה של גבר: הנתיב הפרדוקסלי של השתלבות נשים בפרופסיה המשפטית בארץ ישראל ובמדינת ישראל', מאמר בהכנה.

הפרוזאיים של גינוסר בראשית דרכה, לבין דימויה החיצוני כמייצגת מאבק נשי מובהק, פער המאפיין רבות מעורכות הדין הראשונות שבאו בעקבותיה, וכן לא מעט ממקבילותיה במדינות אחרות באותה עת.²⁷ גם האופן שבו הגדירה לעצמה את מאבקה בראשית הדרך – מאבק פרטי הנובע ממניעים כלכליים – בעוד שבפועל הפך המאבק לחיצוני-ציבורי, מאפיין גם את המאבק המקביל על זכותן של נשים להיבחר ולכהן במשרות שיפוטיות.²⁸ אם להשתמש בדימוי שני הסולמות, האישי והלאומי, שבו משתמש כתבן לתיאור כניסתן של נשים לתפקידי שיפוט ופרקליטות,²⁹ אזי התהליך שאותו עברה גינוסר מדגים אינטראקציה מעניינת במיוחד של השתלבות, ואף התלכדות של אותם שני סולמות.³⁰ במובן זה אכן ניתן לראות את סיפורה של רוזה גינוסר כמייצג. באמצעותו יפרס מצע לדיון מעמיק יותר בהמשך, בהיבטים שונים – פמיניסטיים, לאומיים ומשפטיים – שסיפור זה מעלה.

ב. רוזה גינוסר – סיפור חיים

1. "תורת היוחסין" – קשרים משפחתיים וחברתיים כמנוף להצלחה וכסיבה להשכחה

עד לשני העשורים האחרונים, נעדרו מן ההיסטוריוגרפיה הישראלית הדיון או העיסוק באישה ה'אזרחית' ביישוב, במעמדה ופועלה. בכתיבה המחקרית הודגשה בעבר בעיקר הדמות הגברית-החלוצית ונעדרה הדמות הנשית, כאילו לא הייתה חלק מהמפעל הציוני, או שנטלה בו חלק משני בלבד.³¹ לאחרונה מתפתח המחקר בנושא זה.³² ועדיין, דחיקתו של הסיפור המנצח של רוזה גינוסר לשוליים מעורר תמיהה, שכן יש לזכור כי גינוסר

27 על עורכות הדין הראשונות שבאו בעקבותיה, ראו שם; על מקבילותיה של גינוסר במדינות אחרות, ראו לרוגמה *Mary Jane Mossman, Cornelia Sorabji: A 'Woman in Law', in India in the 1890s*, 16 CAN. J. OF WOMEN & LAW, 54, 55–56 (2004)

28 אייל כתבן, 'לא עוד "פטרוליה לפוי הסלט": כניסתן של נשים לתפקידי שיפוט ופרקליטות בארץ ישראל ובמדינת ישראל', *עיוני משפט* לב, 69 (2010).

29 שם.

30 על כך ראו גם להלן בסעיף ד' של מאמר זה.

31 גם מאבקים פמיניסטיים נשכחו או הושכחו. ראו אצל חנה ספרן, 'מאבק בין-לאומי, ניצחון מקומי: רוזה וולט שטראוס והשגת זכות הבחירה לנשים, 1919–1926', *העבריות החדשות: נשים ביישוב ובצינונות בראי המגדר*, 315, 316 (מרגלית שילה, רות קרק וגלית חזן-רוקם עורכות, 2001).

32 ראו למשל מרגלית שילה, 'לדמותה של האישה בעלייה השנייה: האזרחית', *ישראל*, 6, 83 (2004); גור אלרואי, 'חלוצות שאינן פועלות: הגירת נשים לארץ-ישראל בראשית המאה העשרים', *קתדרה* 118, 67 (2006); וראו גם בילי מלמן, 'מן השוליים אל ההיסטוריה של היישוב: מגדר וארצישראליות

הייתה בת וקרובה למנהיגי היישוב, ואלו זכו למנת הפרסום וההתילה במידה שאינה פחותה משל החלוצים.³³ לדעתנו, קשריה אלו מהווים מרכיב מרכזי בסיפורה של גינוסר ובסוד הצלחתה, שנבעה לא מעט מן הקשרים החברתיים והייחוס המשפחתי, ובו בזמן היה בהם כדי לטשטש את עקבותיה של גינוסר עצמה בשלבים מאוחרים יותר, כשהיו ביישוב מי שניכסו לעצמם את ניצחונה. תופעות אלו של 'טשטוש' זהות וניכוס המאבק קשורות קשר הדוק לאתוס או למיתוס השוויון לנשים ביישוב, ולמעשה אין הן צריכות להפתיע כלל. כפי שראינו בפתח הדברים, את המקרה של רוזה גינוסר יש להבין דרך הפריזמה של התפתחותה של זהות ציונית ופמיניסטית ברמה הפרטית של גינוסר עצמה, על רקע הפרויקט הכללי של בניית הזהות הלאומית. בהקשר זה, כפי שמציינת ששון-לוי, 'במדינות רבות נשים נטלו חלק פעיל גם בהתארגנויות לאומיות, והמאבק לשוויון זכויות לנשים היה לעיתים חלק אינטגרלי מהמאבק לשחרור לאומי. אולם מאבקן של הנשים נוכס על ידי התנועה הלאומית הגברית [...]'.³⁴ דברים אלה נכונים, כפי הנראה, במיוחד באשר לאותם מאבקים פמיניסטיים שכוונו כלפי חוץ, כפי שהיה מאבקה של גינוסר.³⁵ נראה כי גם בנקודה זו, המרכיב של קשריה המשפחתיים-החברתיים של גינוסר רק חיזק את תהליך הניכוס. מה אם כן היו אותם קשרים משפחתיים-חברתיים, שפעלו כמנוף להצלחה בהעניקים לגינוסר נקודת פתיחה מבטיחה למאבקה, אך בה בעת תבעו ממנה מחיר יקר של המעטת ערך עצמה?

כאשר ביקר אלברט איינשטיין בארץ, הוא פגש גם בד"ר ארתור רופין, אבי ההתיישבות היהודית,³⁶ וביקש לעמוד על אילן היוחסין המשותף של משפחות רופין, גינצברג והכהן. איינשטיין הכיר זה כבר את בנו של אחד העם, בן זוגה של רוזה גינוסר, שלמה (סיומה),

1890-1920), 'ציון סב, 243, 255-266 (תשנ"ז); לעניין המחקר הביוגרפי העכשווי, ראו אצל מהגלית

שילה, 'פרטי כציבורי: איטה ילין ויהודית הררי כותבות אוטוביוגרפיה', קתדרה 118, 41 (2006).
 33 אמיר בן-פורת, היכן הם הבורגנים ההם? תולדות הבורגנות הישראלית, 98 (תשנ"ט): 'השחקנים שנרשמו ברברי הימים של התקופה ההרואית הזו הם תנועת העבודה, התנועה הציונית, תנועת ראשי היישוב וכו'. חשוב להדגיש, כי עבר חלוצי היה למעשה 'כרטיס הכניסה' לאליטות. ראו דן הורוביץ ומשה ליסק, מישוב למדינה: יהודי ארץ-ישראל בתקופת המנדט הבריטי כקהילה פוליטית, 152 (תשל"ח).

34 ששון-לוי, זהויות במדים, לעיל הערה 4, עמ' 20.

35 ראו לעיל בסוף סעיף א 1.

36 על פי יומנו של איינשטיין היה זה ביום 3.2.1923. ראו אצל זאב רוזנקרן, 'אלברט איינשטיין: יומן המסע לארץ ישראל, פברואר 1923', ארכיון, 184, 195 (תשנ"ט); ראו גם רפאל רופין, סביב העולם ב-80 שנה, 29 (תשס"ב).

שגם ליווה אותו במהלך ביקורו בארץ.³⁷ מרדכי בן הלל הכהן, אביה של גינוסר, היה נשוי לשפרה לבית פבזנה, אחיה, שמואל פבזנה, מבוני העיר חיפה המודרנית, נישא לימים ללאה גינצברג, בתו של אחד העם.³⁸ חנה, אחותה של גינוסר, הייתה נשואה לארתור רופין.³⁹ מכל מקום, כשסיימו בני המשפחה את ההסבר אמר איינשטיין, כי הבנת אילן היוחסין מסובכת יותר מאשר הבנת תורת היחסות.⁴⁰ אמירה זו מסמלת היטב את הרקע הלא שגרתי שבו צמחה רוזה גינוסר. המערכת המשפחתית המסועפת הצמיחה דור המשך בעל עשייה מרשימה לא פחות. דוד הכהן, אחיה של גינוסר, עמד בראש חברת סולל בונה, היה השגריר הראשון של ישראל בבורמה, ושימש גם כחבר כנסת.⁴¹ שמעון, אחיה של גינוסר, נודע בזכות שירותו הצבאי.⁴² אסתר, בתו של דוד הכהן, נישאה לעוזי נרקיס. בתו של ארתור רופין, כרמלה, נישאה לפרופ' יגאל ידין; ובת נוספת, איה, נישאה לד"ר צבי דינשטיין, חבר כנסת וסגן שר האוצר. עדה, בתו של דוד הכהן, נישאה לאהרן ירליין.⁴³ לנוכח קשרי משפחה אלה, היו שכינו את השושלת כ'מעמד החדש': 'השושלת המפורסמת ביותר שניצבה איתן במרכזו של 'המעמד החדש', מקורה בשבט שהורכב ממשפחות רופין-הכהן-שרתוק'.⁴⁴ לנוכח אילן יוחסין כה מכובד, קל ליפול למלכודת טשטוש פועלה ואישיותה של גינוסר, כפי שאכן נעשה לא פעם. דוגמה מובהקת לכך ניתן לראות בתכנית 'חיים שכאלה', שהקדישה הטלוויזיה הישראלית בשנת 1977 לדוד הכהן. בפתח התכנית סקר המארח, עמוס אטינגר, את האורחים שנקבצו אל האולפן, ופירט את בני משפחתו של דוד הכהן. רוזה, אחותו, נזכרה שנייה מיד לאחר רעייתו. שבע מילים בלבד הקדיש

37 ראו רוזנקרנץ, שם, עמ' 194.

38 עוד על נישואיהם, ראו יוסף גולדשטיין, אחד העם: ביוגרפיה, 315-317 (1992).

39 היו אלה נישואיו השניים של רופין, ראו ארתור רופין, פרקי חיי, ספר שני – ראשית עבודתי בארץ, 279-281 (תש"ז).

40 על פי זיכרונותיו של רפי רופין, בראיון מיום 25.3.04, מכמורת.

41 שמשון ביכלר ויהונתן ניצן, מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום, 144-145 (תשס"א).

42 שמעון היה קצין בצבא הבריטי ונשבה במהלך המלחמה, ראו שמעון הכהן, מן השבי הגרמני: מכתבים ורישומים (תש"ג).

43 אצ"מ, AK245/1, מסמך ללא ציון תאריך ובו מתארת רוזה את השתתפותה במסיבה משפחתית שבה נכחו עוזי נרקיס, ידין ואחרים. באירוע קראו קרובי המשפחה מיומניו של מרדכי בן הלל הכהן. ראו גם אצ"מ, F49/1139: Fay Doron, Rosa Ginossar: A Portrait, Zionist Record and S. A. Jewish Chronicle, June 24 1966. ראו גם רמבה, בניס אכלו בוסר, לעיל הערה 2, עמ' 199; ביכלר וניצן, מרווחי מלחמה, לעיל הערה 41, עמ' 161.

44 ראו סקירה מפורטת של השושלת המורחבת ומקורבים אחרים, אצל ביכלר וניצן, שם, עמ' 163-167. הכהן למד עם שרת בגימנסיה 'הרצליה', ואחר כך למדו יחד בבית הספר לכלכלה בלונדון. ראו שם, עמ' 163.

אטינגר לתיאורה של גינוסר: 'אחיותיו, רוזה גינוסר שנישאה לבנו של אחד העם...! רוזה איננה אישה בפני עצמה, כל כולה מיוחסת למשפחתו של אישה, בנו של אחד העם.⁴⁵ אף לא מילה על הישגה חסר התקדים, שבהחלט ניתן לתארו כייחודי ומרשים הרבה יותר מכהונה בכנסת, ושום התייחסות לפועלה הציבורי בכלל, כדוגמת היותה נשיאת ויצ"ו העולמית. צופים חדי עין לא החמיצו את העננה שכיסתה את פניה של גינוסר, בת השמונים ושבע, למשמע תיאורו של אטינגר אותה. המצלמה קלטה בכיבוד את העויות בפיה ובעיניה, שהביעה היטב את אכזבתה. קשה שלא להזדהות עם תחושת ההחמצה של גינוסר, הראויה וצריכה בהחלט להיזכר בזכות עצמה. אותם תיאורי יחסין בנוסח 'בתו של... ו'כלתו של...', חוטאים לה במידה רבה. עם זאת אין לבטלם לחלוטין, שכן טמונה בהם אמת הנוגעת למורשת המשפחתית ולמסגרת שבה צמחה גינוסר, שללא ספק הטביעה את חותמה ועיצבה את דמותה.

2. תקופת הילדות

לתקופת ילדותה ונעוריה של גינוסר (לצד קשריה המשפחתיים והחברתיים, כאמור) הייתה השפעה חשובה על חייה, מאבקיה וניצחונותיה, וחשוב לעמוד עליה. רוזה (ראיסה), וכפי שהקפיד אביה לכנותה – שושנה הכהן,⁴⁶ נולדה ב־14 ביולי 1890 בגומל (הומל) שברוסיה הלבנה.⁴⁷ מעטים האזכורים הישירים ביחס לתקופת ילדותה, בוודאי המוקדמת, של גינוסר עצמה. ניתן לשער שגינוסר, ככל אחת ואחד, הושפעה מהוריה,⁴⁸ מחינוכה ומסביבתה. אביה, מרדכי בן הלל הכהן, ממנהיגי העלייה השנייה, פובליציסט וסופר פורה במיוחד, שנמנה עם החברים הראשונים בתנועת חובבי ציון, התמקד בכתיבתו (בעיקר בחיבורו 'עולמי'

45 גינוסר ישבה בקהל בין עדה ידלין לבין חנה רופין. בעוד כל הנשים הוצגו כ'נשואות ל...', ישבו הלל ושמעון על הבמה, ליד דוד הכהן.

46 לא מן הנמנע שמקור ההשראה לשמה של רוזה גינוסר הוא בשמה של אחותה שנפטרה. על מצבתה של בתו (אחותה הגדולה של רוזה) כתב הכהן, בין השאר: '[...] דרך כל ירק, פלסה לה נתיבה השושנה. ותיף, שלש שנים גדלה. – כשושנה, הה, נבלה קמלה', מרדכי בן הלל הכהן, עולמי, ספר שני 130 (תרפ"ו). בחיבור אחר של הכהן מצאנו כי שמה של האחות היה חנה, כשם אחותה הקטנה של רוזה גינוסר. ראו מרדכי בן הלל הכהן, מערב עד ערב, חלק ב, 2 (1904). ההקדשה היא לבתו חנה גיטל ז"ל, שנפטרה בשנת תרמ"ט.

47 AK245/1, *Becoming a Person*, THE JERUSALEM POST MAGAZINE, 5.5.1974, p. 7; ראו גם אצ"מ, AK245/1, א' אדר, 'רוזה גינוסר, עורכת הרין הראשונה בארץ: "מה שמותר לגבר – מותר גם לאשה"' (קטע עיתונות ללא אזכור מקור).

48 דוד הכהן, עת לספר, 9 (תשל"ד): 'היה זה בית למופת של הורים סובלנים המדריכים את ילדיהם בנחת, ללא דעות ומשפטים קדומים לגבי כל תופעה אישית-משפחתית או ציבורית'.

על חמשת כרכיו), בפועלו הוא ופחות בתיאור משפחתו. רק לעתים נדירות ניתן למצוא בכתיבתו התייחסות ישירה לבן או בת משפחה, לרבות גינוסר. עם זאת מספריו ומתעודות היסטוריות שונות ניתן בכל זאת ללמוד על המורשת, שעליה גדלה וחונכה גינוסר. מאלו ניתן לקבל תמונה על אודות התקופה, הקשרים המשפחתיים והחברתיים, הסביבה שבה גדלה, ההשפעות שלהן הייתה נתונה והאידיאולוגיות שבמסגרתן צמחה, מבית ומחוץ. רקע זה חשוב להבנת רמותה המתפתחת של גינוסר עם השנים, והליברליות שאפשרה את יציאתה לספֶרה הציבורית. היא עצמה העידה לימים על משפחתה כמי שהייתה חלק מן ה'משפחות שהיוו את "האריסטוקרטיה" הצינונית של רוסיה בפרוס המאה', ועל עצמה כמי שגדלה וחונכה ב'אווירה של חיבת ציון, ויכוחים על הצינונות ועל ארץ-ישראל'⁴⁹.

במהלך השנים העלה הכהן כמה פעמים את הרעיון לעלות ארצה. בכל פעם נלווה להרהוריו אלו נימוק אחר. הזרז שהביא בסופו של דבר לעליית בני המשפחה ארצה היה, כך מסתבר, שאלת חינוך הילדים.⁵⁰ החינוך הוא ללא ספק אחת הסוגיות המרכזיות בחיבורו של הכהן. החל בחינוכו שלו עצמו וכלה בחינוך ילדיו. הכהן היה עד להתפתחות ההשכלה בכלל וההשכלה העברית בפרט ולהתרופפות שלטון האב בבניו, ורחמנא ליצלן – גם בבנותיו כתוצאה מכך.⁵¹ העובדה שנערות, דוגמת בתו של מאיר בלקינד, החלו ללמוד עברית וללמוד עברית השאירה על הכהן רושם מיוחד.⁵² הכהן היה חשוף אם כן לשילובן של נשים בלימודים ובעבודה, והתייחס לכך באהדה. כמו כן הכהן היה מעורב, בדרך זו או אחרת, עם

49 מתוך דברים שנשא גינוסר לזכרה של רוזיה יבנין, ראו רוזה גנוסר, 'לזכר חברה', רוזיה יבנין – דמותה ומפעלה, 5 (תשכ"א).

50 מרדכי בן הלל הכהן, עולמי, ספר שלישי, 259 (תרפ"ז).

51 'כל היום ישבו להם הצעירים איש או אשה בבית, יושבים שוממים עם ספריהם ולמודיהם, ומלחמת תמיד להם עם ההורים. אלה האחרונים מביטים בעין רעה אל הספרים הקטנים, הבאים לסלק את הספרים הגדולים: מביטים בעין חשד אל מעשי הבנות הבוגרות, הלומדות בשקידה לשונות וספרים [...] והבעל מציץ לאשתו בדבריו, כי תשמור על הבנות [...]'. מרדכי בן הלל הכהן, עולמי, ספר ראשון, 40 (תרפ"ז). שם, בעמ' 39, מספר הכהן על אליהו מרקין, שמשל [...] במחשבות הנוער העברי בעיר מולדתו'. מרקין היה מורה לעברית בימי 'בכורי ההשכלה', שם, עמ' 41 (המדובר בשנות השבעים של המאה התשע עשרה. הכהן היה אז בן-עשרה או בתחילת שנות העשרים לחייו). ההשפעה של מרקין על הנוער הייתה משמעותית עד כדי כך, ש'שלטון האב' חדל כליל, ראו שם.

52 נערים החלו לברוח מבתיהם כדי ללמוד עברית, ואפילו נערות: 'זמי יתאר את מצב הורי הנערה הראשונה, אשר ברחת מבית אבותיה לפטרבורג להתלמד שמה [...]'. שם, עמ' 41. הכהן מספר על בתו הבכירה של רבי מאיר בלקינד, שעבר לעירו של הכהן: 'הבת הזאת בבואה יחד עם הוריה לעירנו בקשה לה שעורים ללמד – שפת עברית לתלמידים ולתלמידות, ומוכן כי היה הרבר לנס, כאשר חזון כזה עוד לא נראה', שם, עמ' 44.

המנהיגות הנשית בארץ ועם מאבקים הקשורים בשוויון לנשים.⁵³ במקרה אחד אפילו עמד בראש התומכים בקבלת נשים כשופטות במשפט השלום העברי.⁵⁴ מעניין עוד יותר יחסו של הכהן לפעילות נשים, כפי שהובע בדברים שכתב לזכרה של שרה טהון.⁵⁵ פעילותה של טהון למען נשות הארץ הרשימה את הכהן עד כדי כך שבדברים לזכרה אמר: 'אבל שרה טהון הראתה והוכיחה [...] כי אך הבל הוא להפריד ולפלג בין שני המינים ולתת את הגבר ראשון במעלה בעבודת הצבור'.⁵⁶ הכהן החשיב את עבודת האדמה כמפתח לקיומו של העם היהודי בארץ ישראל,⁵⁷ אך גם העשייה המשפטית נתפסה בעיניו כחלק בלתי נפרד מהקיום הלאומי. אחת המסקנות המובהקות שניתן להסיק ביחס לעורכות הדין הראשונות בארץ ישראל היא, שרבות מביניהן היו בנות למשפחות משפטנים.⁵⁸ כלומר, נוכחותו של אב משפטן השפיעה על בחירת דרכה המקצועית של הבת. לכאורה, לא ניתן לומר דברים דומים על רוזה, משום שאביה לא היה עורך דין. אלא שבאופן בלתי פורמלי, עיסוקו של הכהן בתחום המשפט לא היו מביישים אף משפטן. מעורבותו של הכהן בהתדיינות משפטיות – בין אם כצד למשפט⁵⁹ ובין אם כשופט⁶⁰ – הייתה דומיננטית. הכהן היה גם ממייסדי ומראשי משפט השלום העברי בארץ ישראל.⁶¹ הוא ראה חשיבות בהקמת מוסדות

53 למשל בס"ל, 4-791, ארכיון אחד העם, תיק מס' 1303 [II] – מכתבים ממרדכי בן הלל הכהן, ניסן [תרע"ח] (יפו): 'החלטנו לתת זכות הבחירה לנשים בועד העיר, וגם במושבות אחרות, כמו ראשון לציון, קבלו הנשים זכות הבחירה'.

54 ראו שטרסמן, עוטי הגלימה, לעיל הערה 23, עמ' 63.

55 ראו דבורה ברנשטיין, אשה בארץ-ישראל: השאיפה לשוויון בתקופת היישוב (1987); עוד על שרה טהון ראו אצל רפי טהון, המאבק לשוויון זכויות האישה: סיפור חייה של שרה טהון (תשנ"ו).

56 ראו מרדכי בן הלל הכהן, 'מחייה בא"י', עלים: קבץ של דברי ספרות לזכרה של שרה טהון ז"ל, 5, 6 (תרפ"ב).

57 ראו גם בספרו של רמבה, בנים אכלו בוסר, לעיל הערה 2, עמ' 198. רמבה מציין שמרדכי בן הלל הכהן שלח את ילדיו ללמוד בחוץ לארץ, במטרה 'להכשירם לחיים יוצרים בארץ-ישראל'. זו הייתה גם גישתו של חיים ויצמן, מכרו של הכהן: ראו ראובן כהנא, 'עמדות האידאולוגיה הדומיננטית כלפי מדע, מדענים ופרופסיונלים בתקופת היישוב', בדיים בישראל, 181, 210 (שמואל נח אייזנשטרט, רבקה בר-יוסף, ראובן כהנא ואילנה שלח עורכים, תשכ"ח).

58 לדוגמה, עורכות הדין חמדה נופך-מווס ולאה לנדוי-דוכן. ראו אצל כתבן, נשים בטוגה של גבר, לעיל הערה 26.

59 הכהן שימש צד למשפט אפילו במסגרת המשפחתית, בסכסוך עם חותנו. ראו הכהן, עולמי, ספר שני, לעיל הערה 46, עמ' 187; על משפט כבוד נגד הכהן, ראו מרדכי בן הלל הכהן, עולמי, ספר חמישי, 42-43 (תרפ"ט).

60 הכהן שימש גם כשופט בינלאומי, ראו הכהן, שם, עמ' 179.

61 שם, עמ' 14-21. הכהן היה בהנהלת משפט השלום העברי, ראו מרדכי בן הלל הכהן, 'לתולדות משפט

משפטיים בארץ ישראל: 'ולא חנם רדפנו הפקידים התורכים בזמן המלחמה בדבר משפט שלום העברי: הם הבינו את הערך הלאומי של מוסד זה בחיי העם המשתדל להתעורר לתחיה בארצו'.⁶² אולי משום שראה את המשפט כעניין חשוב לעסוק בו, לא התנגד לנסיעת בתו ללימודי משפטים בחוץ לארץ.

מקור השפעה אחר בעיצוב אופייה של גינוסר הוא אמה, שפרה. אף שהמידע שנשמר על אודותיה דל מאוד וחסר פרטים בסיסיים ביותר, ניכר שהייתה אישה מרשימה, ונוכחותה בחייהם של ילדיה הייתה משמעותית ביותר, בעיקר לנוכח היעדרויותיו התכופות והממושכות של הכהן מביטו לרגל עסקיו, ובהמשך לרגל ביקוריו המוקדמים בארץ.⁶³ התנהלותה העצמאית, רגישותה החברתית, שאיפתה ויכולת עשייתה הציבורית של שפרה הכהן בולטות מתיאורי מסעותיו ונסיעותיו של מרדכי בן הלל.⁶⁴ גינוסר ראתה באמה גורם המאחד את כל המשפחה.⁶⁵ ולא מן הנמנע שזו השפיעה על התנהלותה ותפיסתה של גינוסר ושל אחיה ואחיותיה, שרחשו לה הערכה רבה.⁶⁶

השלום העברי בארץ-ישראל (מזכרונות); 'משפט השלום העברי: שאלותיו להלכה ולמעשה א, 3 (תרפ"ה).

62 מרדכי בן הלל הכהן, עולמי, ספר רביעי, 187 (תרפ"ח).

63 שם, עמ' 94. הכהן מספר שוב שהזוהר מלהשאיר את הגשים והילדים לברם באחוזה, 'שלא ידעו אולי להזהר'. על הפוגרום בהומל שאירע בזמן היעדרו של הכהן, ראו הכהן, עולמי, ספר שלישי, לעיל הערה 50, עמ' 164.

64 הכהן, עולמי, ספר שני, לעיל הערה 46, עמ' 77-81. ראו גם מרדכי בן הלל הכהן, מלחמת העמים (יומן), כרך שני, 572 (תשמ"א), על השתתפותה בהתארגנות נשות יפו בזמן מלחמת העולם הראשונה.

65 רמז נוסף למורשת המשפחתית מצוי באחד מן המכתבים המאוחרים יותר, שבו יש התייחסות לסבתה של רוזה, אמה של אמה, ולכך שהייתה מעורבת בפעילות ציבורית, אך אין כל התייחסות למהותה. אצ"מ, A5/3/5, מכתב מרוזה לאמה, מיום 18.8.18 (לונדון) (ברוסית): 'סבתא חיה חיים טובים וארוכים, מתה כנראה מוות קל, בעיר שבה חיה יותר ממצצית חייה, במקום שהייתה לה עבודה ציבורית חשובה והיו לה קרובים רבים שהתאבלו עליה בכנות!'

66 בפתח התכנית 'חיים שכאלה' הוקדשו כמה דקות לתקופת ילדותו של דוד הכהן. במהלכן שוחח דוד עם האח שמעון, ולמרבית הפלא הם לא התייחסו כמעט לאביהם ולפועלו, אלא דווקא לאמם שפרה. לשאלת המראיין, עמוס אטינגר, בדבר הטענה שעם עזיבתם את גומל התכוונו הוריהם להגר לאמריקה, והמעבר דרך ארץ ישראל הוצג לשפרה הכהן כתחנת ביניים בלבד, ענה דוד כי לא ייתכן שאמם, שהייתה אישה כה חכמה, תלך שולל אחר 'תרמית' שכזו. ברוב חכמתה, כך אמר, הבינה עד כמה ארץ ישראל הייתה יקרה לאביהם, והסכימה להיהפך לחלוצה ולהשתקע בה. ראו לעיל הטקסט הסמוך להערה 30.

3. תקופת הלימודים בגימנסיה ולימודי המשפטים

אזכור ראשון לפעילות אקטיבית מטעמה של גינוסר מופיע בספריו של הכהן. ככת חמש עשרה הייתה, וכבר הייתה מעורבת בענייני ועד תלמידות הגימנסיה: 67 '[...] בתי זו [רוזה – המחברים] היתה חברה לוועד השביתה של התלמידות, היתה אקטיבית בענייני הגמנסיה, אלה העניינים שבשבילם היו התלמידים בבתי הספר התיכונים בעת ההיא מתנגשים עם שלטונותיהם, והיה מקום לחשוב, כי הוועד הפדגוגי מתכנס לשיבה לדון על אודות הנהגתה'.⁶⁸ ייתכן שבפעילות המחאה הזו ניתן היה לראות רמז לבאות. מכל מקום, גינוסר נפרדה מהוריה בגיל צעיר יחסית, בהיותה בת שש עשרה, והתקרבה לבעלה לעתיד, שלמה גינוסר, בנו של אחד העם, שאותו הכירה עוד בימי ילדותה. הקשרים בין משפחת הכהן למשפחת אחד העם (גינצברג) היו עמוקים ומסועפים, והחלו כששתי המשפחות התגוררו ברוסיה ונפגשו עם סופרים נוספים במעון הקיץ של משפחת הכהן האמידה.⁶⁹ הילדים זכו ליהנות מחברתם של האורחים.⁷⁰ גם אחד העם וגם הכהן לא הדירו את הבנות מאותם אירועים, ואף באו עמן להתארח בבתי ידידיהם.⁷¹ אחד העם הגיע בדרך כלל עם בתו הבכורה, לאה,⁷² וגם הכהן נהג להגיע בלוויית בנותיו.⁷³ מאוחר יותר, בשנת 1906 כשהגיעה לאודסה בגפה לרגל לימודיה בבית הספר שם,⁷⁴ היה שלמה גינוסר מלמדה וככל הנראה היידות בין השניים התהדקה.

משסיימה גינוסר את לימודיה, בשנת 1908, הגיעה ארצה בעקבות הוריה לביתם

67 מרדכי בן הלל הכהן מספר על השביתה הכללית של הרואר, הרכבת, מוסדות הממשלה: 'תנועת המרד אחזה גם את "התינוקות של בית רבן"', את בתי הספר התיכוניים אפילו של הילדות. בגמנסיה בהומל היו ועדיי שביתות, וגם בנותי הגדולות, תלמידות המחלקות העליונות, היו בחברי הוועד', הכהן, עולמי, ספר שלישי, לעיל הערה 50, עמ' 206.

68 שם, עמ' 209-210.

69 אצ"מ, F49/2049, זיכרונות שרוזה מעלה מאחד העם. אחד העם נהג לארגן 'ערבי בית פתוח' למקורביו – ביאליק, רבניצקי ואחרים – שנודמו לאודסה באותה העת. על נסיבות היכרותו של הכהן עם אחד העם, ראו הכהן, עולמי, ספר שני, לעיל הערה 46, עמ' 126.

70 לילדים אסור היה להפריע, '[...] ורק רוד בני, חביב הבית והאורחים, היה מרשה לעצמו לעבור על האיסור הזה, והיה מתפרץ לפעמים לחררו של דובנוב', הכהן, עולמי, ספר שלישי, לעיל הערה 50, עמ' 106.

71 שם, עמ' 106: '[...] ויש אשר אחת הבנות קוראת לפנינו מתוך ספרי המספרים הרוסים]...].

72 ראו למשל שם, עמ' 102.

73 ראו למשל שם, עמ' 126: 'כפעם הוזה באתי לאודיסא בלויית בתי. הילדה השתמשה בימי הפגרא של "שבועת החמאה", הבטלים מלמודים בגמנסיה, והלכה עמי לאודיסא. התאכסנתי הפעם בביתו של אחד העם'.

74 בס"ל, 4-1068, ארכיון מרדכי בן הלל הכהן, תיק מס' 9 – מכתבים מאחד העם. מכתב מיום 16.9.06.

שבשכונה האמריקנית-הגרמנית ביפו. הבית בן ששת החדרים הקטנים הפך למוקד עלייה לרגל. שלמה גינוסר הגיע בעקבותיה ושכנע אותה לבוא עמו לפריז ללמוד משפטים, בעוד הוא ילמד פילוסופיה: ⁷⁵ 'ורבי שלמה בנך יושב אצלנו מתלמד על הפסנתר אצל שושנה בתי, מתרחץ עם בחורי[ם] בים ומכין א"מ ללכת לפאריז ללמוד. [הוא יועץ] גם לבתי ללכת לפריז ללמוד תורת המשפטים, ומפני שהיה באודיסא [מלמדה] [...] ואומר כי כשרונות טובים לה [...] צריכה שמירה מפני המורה, והוא מקבל על עצמו להשגיח עליה.' ⁷⁶ הכהן הסתייג רק מיעד הנסיעה – פריז, ולא מהעובדה שבתו תתגורר תחת קורת גג אחת עם עלם צעיר שאינה נשואה לו, או מהעובדה שבתו תלמד מקצוע דוגמת משפטים. ⁷⁷ הליברליות שהפגין הכהן ביחס לעתידה המקצועי של בתו אינה צריכה להפתיע, לאור המתואר לעיל. מה עוד שבסביבתם של הכהן ושל אחד העם הלכו ורבו בתקופה זו הנשים הלומדות והעוסקות במגוון מקצועות חופשיים. כך גם דינה וחנה לבית הכהן (הגם שיצאו ללימודים גבוהים לאחר שרוזה החלה בלימודיה), וכן רחל גינצברג, אחותו של שלמה גינוסר, שלמדה משפטים ברומא בתקופה מקבילה פחות או יותר לזו שבה למדה גינוסר. גם אחותו של אחד העם, אסתר, למדה רפואה בצרפת. ⁷⁸ ואולם לליברליות של האבות היה מחיר: לימים נישאה דינה, אחותה של גינוסר, לגוי (שהתגייר), ⁷⁹ ורחל גינצברג נישאה למהפכן רוסי בשם מיכאיל אוסורגין. הכהן תהה ככל הנראה אם החינוך הלאומי (שהוא עצמו דגל בו) הוא שהוביל לכך. ⁸⁰ כמוהו גם אחד העם האשים את עצמו ואת החינוך שהקנה לילדיו, ⁸¹ שניהם תלו את

75 גינוסר גיבש את כוונתו ללמוד פילוסופיה עוד קודם לכן. ראו שולמית לסקוב, אחד העם – מכתבים בענייני ארץ-ישראל (1891-1926), 264 (תש"ס), מכתב להכהן מאחד העם, 14.4.08.

76 בס"ל, 4-791, ארכיון אחד העם, תיק מס' 1303 [I] – מכתבים ממרדכי בן הלל הכהן, 14.8.08 (יפו).
77 'ואולם ירא אנכי פן לא ילמדו שמה שניהם, בהיותם בפעם הראשונה בעיר עליזה כפריז, במקום אשר רבים העניינים לפני צעירים כמהם ולא יתנו לבם לתורתם. לכן הודיעני נא [...] את דעתך אתה על זה; שם. הכהן השתמש במטבע לשון זו כמה פעמים. ראו למשל הכהן, מערב עד ערב, לעיל הערה 46, עמ' 96.

78 על אחותו של אחד העם, ועל כך שלנשים רופאות אין תעסוקה ברוסיה, ראו לסקוב, אחד העם, לעיל הערה 75, שם. ראו גם אצל יוסי בן-ארצי, 'האישה בראשית ההתיישבות בארץ ישראל (1882-1914)', **אשנב לחייהן של נשים בחברות יהודיות**, 309, 316 (יעל עצמון עורכת, תשנ"ה), המוזכר את ד"ר אסתר גינצברג, אחותו של אחד העם, כמי שנודעה בתחום המיילדות והרפואה בקרב בני המושבות.

79 ראו גם אצל רמבה, בניס אכלו בוסר, לעיל הערה 2, עמ' 200-206.

80 בס"ל, 4-791, ארכיון אחד העם, תיק מס' 1303 [II] – מכתבים ממרדכי בן הלל הכהן, 1.10.12 (הומל).

81 ראו גולדשטיין, אחד העם, לעיל הערה 38, עמ' 355, המסביר בקשר לרחל, בתו של אחד העם, כי אביה עודד את בנותיו לרכוש השכלה גבוהה, ואף תמך בבתו בלימודי המשפטים. לימים, לאחר שרחל נישאה לגוי, סבר אחד העם כי הדבר נבע מטעות בחינוכו את בנותיו. ראו סטיבן זיפרשטיין, נביא

נישואי בנותיהם לגויים בחינוך הליברלי. עם זאת יש לזכור שהתבוללות, גם בקרב בניהם ובנותיהם של מנהיגי הציונות באותה תקופה, לא הייתה דבר נדיר.⁸² שלמה ורוזה עצמם עשו דרכם לפריז לאחר החגים של שנת 1908, שם המתין להם, לבקשתו של מרדכי בן הלל הכהן, מכר שעמד לפני סיום לימודיו, במטרה לסייע בקליטתם המהירה בעיר.⁸³ רוזה גינזור דבקה בחוק לימודיה.⁸⁴ בשלהי שנת 1910 סיים שלמה גינזור את לימודי הפילוסופיה וחיפש אחר לימודים 'מעשיים' יותר, כהגדרת אביו.⁸⁵ הוא החליט ללמוד אצל חיים ויצמן במנצ'סטר. באותה תקופה החלה רוזה לומדת אנגלית, נותרה לפני שנת לימודים אחת, וייתכן שכיוון המחשבה היה שתצטרף לאחר מכן לשלמה באנגליה. ככל הנראה התכנית נגנזה לאחר שגינזור הפסיק את לימודי הכימיה וביקש לחזור ללימודי הפילוסופיה בצרפת.⁸⁶

רוזה גינזור נשארה בפריז לאחר שסיימה שם את לימודי המשפטים. את הדיפלומה קיבלה ב-1913 באוקטובר 1913.⁸⁷ היא עבדה שמונה חודשים אצל עורכי דין פריזאים, ובמשך שלוש וחצי שנים עבדה כמזכירה אצל עורכי דין רוסיים, ששימשו אז יועצים

חמקמק – אחד העם ומקורות הציונות, 359-360 (תשנ"ח); לימים אמר על כך שלמה גינזור, כי 'אם אדם מחשיב כלי-כך עניינים כאלה, איך אינו מעלה על דעתו, שהוא צריך לחנך את בתו, להקדיש לה מזמנו ולא לשלוח אותה למקום שרוב תושביו הם גויים', שלמה גינזור, כתבים, 293 (תשל"א).

82 ראו גם גינזור, שם, עמ' 292-293.

83 בס"ל, 4-791, ארכיון אחד העם, תיק מס' 1303 [I] – מכתבים ממרדכי בן הלל הכהן, תשרי תרס"ט (יפו).

84 בס"ל, 4-791, ארכיון אחד העם, תיק מס' 1303 [I] – מכתבים ממרדכי בן הלל הכהן, 27 (דצמבר) 1908. וכך כתב על אודותיה אחד העם: 'ראיתי בפאריז גם את רוזא בתך, ופניה – כראוי לפני הבחינות. אמרתי לה, שלפי דעתי אין זו הדרך הנכונה להצלחת הבחינות. כי פרופיסור צרפתי עלול לחלק כבוד ו"סימנים טובים" הרבה יותר לעלמה שפניה יפים ורעתה קצרה, ולא להפך. אבל היא, כנראה, רוצה באמת "לדעת"', בס"ל, 4-1068, ארכיון מרדכי בן הלל הכהן, תיק מס' 9 – מכתבים מאחד העם, 29.6.09.

85 'ושלמה מתיחס אל בחינותיו במנוחה. כראוי ל"פלוסוף". הוא עושה חיל בלמודיו, וכבר משך עליי עיני המורים. צר לי שעליו לעזוב את הפלוסופיאה אחר הבחינות ולפנות ללמודים יותר "מעשיים". אבל מה אוכל לעשות? יהודי פלוסוף הוא סחורה שאין לה שום ערך [...]. בס"ל, 4-1068, ארכיון מרדכי בן הלל הכהן, תיק מס' 9 – מכתבים מאחד העם, 6.6.10 (לונרדון).

86 לסקוב, אחד העם, לעיל הערה 75, עמ' 370, מכתב מאחד העם להכהן, 27.3.1911.

87 בג"צ 87/28 (תיק א"מ, ב-77/87) פנייה לבית המשפט העליון מעו"ד הורוביץ, מיום 16.12.28 – עתירה במעמד צד אחד. אנו נוטים להסתמך על מועד זה הנראה מדויק במיוחד, אשר מקורו בעתירה שהוגשה לבית המשפט העליון. עם זאת מצאנו גרסה שלפיה הדיפלומה משנת 1911 (א"מ, 20/מ' 50/1290) – פגישת המועצה המשפטית, 3.2.30.

משפטיים לשגרירות הרוסית בפריז. ככל הנראה, תקופה מסוימת עבד גם שלמה גינוסר בפריז. בתקופה זו בלט מאוד הניסיון של השניים לעמוד לכלכלית בזכות עצמם. ההתנסויות הכלכליות של רוזה ושלמה גינוסר יזכירו בוודאי ללא מעט סטודנטים כיום את ההתמודדויות בראשית ימי עצמאותם. הם חיו בצמצום רב, עד כדי כך שהורגלו לחיות בקור.⁸⁸ את חופשותיה מהלימודים בילתה גינוסר בפריז, או בבית אחד העם בלונדון,⁸⁹ או בבית הוריה בארץ ישראל. את עבודותיה המזדמנות המשיכה גם בארץ: בקיץ שנת 1914, למשל, לימדה צרפתית בגימנסיה לצד עבודה צדדית במלצרות בבית התה באולם ההתעמלות של בית הספר לבנות.⁹⁰ אחר כך שבה לפריז. גינוסר אהבה מאוד את פריז, ודומה כי תחושת השייכות פיעמה בה ביחס לעיר זו יותר מכלל מקום אחר שבו שהתה.⁹¹ ייתכן שאילו יכלה, הייתה נשארת בפריז ועובדת שם. אך מסיבות שונות שלמה ורוזה נשאו שוב את עיניהם לעבר לונדון, שם התגורר אותה העת אחד העם. אלא שהאחרון התנה את מגוריהם בביתו בכך שיינשאו. יש לזכור שמאז עברו השניים לפריז חיו יחדיו בלא שנישאו. הוריה של גינוסר, אף אם היו מעוניינים לראות את השניים נישאים, התייחסו לעניין במידה רבה של סובלנות.⁹²

מסתבר כי במרץ 1916 שלחה רוזה מכתב להוריה, ובו הודיעה להם על נישואיה לשלמה גינוסר ועל נישואי אחותה דינה לאברהם ברושה.⁹³ הנתק בין ארץ ישראל לאירופה בימי מלחמת העולם הראשונה עשוי להסביר מדוע לא נערך טקס הנישואין

88 רוזה מספרת כי בשנים הסטודנטאיות שלהם הורגלו לחיות בקור. ראו אצ"מ, A5/3/5, מכתב מרוזה גינוסר להוריה, מיום 10.9.18 (ברוסית). התנהלותם שעשעה את הוריהם: 'ובפריז גדולה השמחה. שושנה קבלה 90, מפורש תשעים, תשע"י-תשע"ב פרנקים על חשבון שכירותה מחיר עבודתה, והצעירים המה נבוכים מאוד, מבלי דעת איך לסדר את ההון הרב הזה. וכבר כתבה לי דינה, שעתה התרוששו מאוד, יען כי חשבו ומצאו צרכים רבים בשבילם, והכסף הלא הוא אך, סוף סוף, רק תשעים פר', בס"ל, 791-4, ארכיון אחד העם, תיק מס' 1303 [II] – מכתבים ממרדכי בן הלל הכהן, חנוכה תרע"ב (יפו).

89 אחד העם העתיק את מקום מגוריו לשם בעקבות הצעתו של 'זיסוצקי' לשמש מנהל החברה בלונדון. על אחד העם ושהותו בלונדון ראו גולדשטיין, אחד העם, לעיל הערה 38, עמ' 324-345.

90 מרדכי בן הלל הכהן, מלחמת העמים (יומן), כרך ראשון (תשמ"א), עמ' 37 (27.11.14).

91 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 4.10.19 (ברוסית): '[...] אך בפריז הכול מאוד קל: כל החנויות קרובות, הירקות מוכנים, הבשר נפלא ועם הגז הכול מתבשל במהירות'; אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 9.10.19 (ברוסית): 'בכלל, היה לי מאוד נעים לפגוש את החברים הוותיקים שלי, אשר בינם, עד כמה שזה מוזר, אני עדיין מרגישה יותר טוב מאשר עם המכרים המפורסמים שלי מלונדון'.

92 בס"ל, 791-4, ארכיון אחד העם, תיק מס' 1303 [II] – מכתבים ממרדכי בן הלל הכהן, 1.10.12 (הומל).

93 הכהן, מלחמת העמים, כרך ראשון, לעיל הערה 90, עמ' 264 (25.3.16): 'היום קבלנו מכתב מציריך

בנוכחות כל בני המשפחה, ובוודאי מדוע נעדרו ממנו הוריהם של השניים. אך ככל הנראה לא זו הייתה הסיבה:⁹⁴ אחד עשר ימים קודם שקיבל הכהן את המכתב מבתו, שלח אחד העם מכתב לשלמה בנו והפציר בו להינשא לרוזה. ככל הנראה אחד העם ידע כבר כי רוזה גינוסר עשתה צעד הצהרתי כלשהו, שבעקבותיו תיאר גינוסר את המצב כאילו 'היא נשואה ואני פנוי'.⁹⁵ ניתן אם כן לשער שגינוסר הצהירה על נישואיהם, בעוד שבפועל לא היו אלה נישואין של ממש. חיזוק לכך ניתן למצוא במכתב ששלח אחד העם לרוזה עצמה, ובו הסביר שהוא תומך בה ומקווה לפתרון 'המצב השקרי' שבו היא מצויה בניגוד לרצונה.⁹⁶ אחד העם היה מצוי אפוא בסוד העניינים. הוא לא ניסה להסתיר את זעמו כלפי בנו, ומדבריו ניתן ללמוד על שתי ההצדקות שהציג שלמה גינוסר לכך שלא נכנס בכרית הנישואין. ההצדקה הראשונה הייתה, שהוא ידע והזהיר את רוזה מראש שאין בכונתו להינשא;⁹⁷ ההצדקה השנייה הייתה, שהוא ראה בנישואין 'אקט אלים' שיש להתנגד לו.⁹⁸ אחד העם דחה על הסף את טיעוני בנו, שניסה להיתלות באילנות גבוהים כדי לבסס את עמדתו, כלומר בפילוסופים שהתנגדו למוסד הנישואין: 'אני מאמין שאת ההצדקה להתנהגות שלך צריך לחפש לא אצל הפילוסופים [...]'.⁹⁹ בדבריו יש גם אישור להשערה, שרוזה בחרה להודיע להוריה על נישואין שלא היו: '[...] על אהבתה של בת, שביטויה הגדול ביותר הוא שקר להורים'.¹⁰⁰ כאשר ביקשו בני הזוג לעבור ללונדון ולהתגורר בביתו,¹⁰¹ ניצל אחד העם את ההזדמנות והציב תנאי בפני בנו, להינשא בטרם

מאת שושנה בתי, ובשורה בפיה שהיא חגגה את נשואיה עם שלמה גינצברג וכי דינה אחותה חגגה את נשואיה עם אברהם ברושה'.

94 עניין זה פורסם בחלקו גם אצל שולמית לסקוב, חיי אחד העם: פסיפס מתוך כתביו וכתבים אחרים (2006).

95 אצ"מ, ארכיון אחד העם, AK/179/1, מכתב לשלמה גינוסר, מיום 14.3.16 (ברוסית).

96 אצ"מ, ארכיון אחד העם, AK/179/1, מכתב לרוזה גינוסר, מיום 19.3.16 (ברוסית).

97 אצ"מ, ארכיון אחד העם, AK/179/1, מכתב לשלמה, מיום 14.3.16 (ברוסית).

98 שם.

99 אמירה זו הייתה מבוססת ככל הנראה על טיעונים שהציג שלמה גינוסר במכתבו לאביו. המכתב אינו מצוי בירינו, אך ניתן לשער ששלמה גינוסר, שלמד כאמור פילוסופיה, הכיר היטב את כתביהם של הפילוסופים הגדולים, דוגמת קאנט, שהתנגדו לנישואין מטעמים דומים.

100 אצ"מ, ארכיון אחד העם, AK/179/1, מכתב לשלמה גינוסר, מיום 4.10.16 (ברוסית). אחד העם מביע בו את עמדתו ביחס למוסד הנישואין, ומסכם כי אם גינוסר מעוניין להילחם במוסד זה, עליו לעשות זאת בגלוי, ומשלא עשה כן אלא הוא שותף לשקר, הרי אין זה מאבק אמתי.

101 ראו גם אצ"מ, ארכיון אחד העם, AK/179/1, מכתב לשלמה גינוסר, מיום 8.10.16 (ברוסית). ככל הנראה גינוסר בחן באותה העת אפשרויות תעסוקה ואביו ניסה לסייע לו.

כשהאישה נעשית עורך דין: על התפתחותה של זהות פמיניסטית

גייעו.¹⁰² רק במחצית שנת 1917, אולי משום שהתנאי שהציב אחד העם עשה את שלו, נישאו בני הזוג.¹⁰³ אחד העם נתן פרומבי לבשורה זו.¹⁰⁴ מעניין שחלפו עוד כמה חודשים עד ששלח את איחוליו למחותניו, שמבחינתם ידעו כאמור שבני הזוג כבר נישאו כשנתיים קודם לכן.¹⁰⁵ לבני הזוג לא נולדו ילדים.

עד לאותו זמן, הן סוגיית הנישואין והן סוגיית הלימודים הרחק מבית ההורים מעידות על תפיסת עצמאות אך לא על 'מרד', שהרי בשני המקרים הוריה של גינוסר לא התנגדו לכך. גם העלייה לארץ ישראל עם הוריה לא שיקפה אידאולוגיה מהפכנית, שהייתה מקובלת בקרב חלק מהעולות שיצאו את ביתן לבדן, לא פעם חרף התנגדות הוריהן.¹⁰⁶ לכאורה, בחיי זוגיות בלא נישואין הייתה הצהרה כלשהי של 'שותפות ושל עצמיות',¹⁰⁷ אפילו מרידה במוסכמות. אך כאמור לא כך היה במקרה של גינוסר.

4. מעצמות יחסית לכלים משפחתיים

עם הצהרת בלפור הפכה אנגליה למרכז העשייה הציונית, ובה נקבע המשרד הציוני המרכזי.¹⁰⁸ גם הסניף הראשון של ויצ"ו הוקם בלונדון, מקום שבו נוסד הארגון. גינוסר

102 אצ"מ, ארכיון אחד העם, AK/179/1, מכתב לשלמה גינוסר, מיום 4.10.16 (ברוסית). ראו גם אצ"מ, AK/171/1, מכתב מאחד העם לרוזה, מיום 9.10.16.

103 לסקוב, אחד העם, לעיל הערה 75, עמ' 519, מכתב מאחד העם לנחום סוקולוב, מיום 11.7.17.

104 לסקוב, שם, עמ' 525, מכתב מאחד העם למנחם אוסישקין, מיום 20.8.17: 'בתחום המשפחתי יש לי חדרות טובות. בני התחתן לא מכבר (הכלה היא, כמוכן, בתו של מרקוס גילליביץ' שלנו) בשוויץ אצל צ'רנוביץ שלנו. עכשיו הוא נמצא עם אשתו אצלנו', שם עמ' 526; כן ראו אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 3.6.18 (ברוסית). היא מספרת על צ'רנוביץ, שלו היא 'חייבת את החתונה' שלה. הכוונה היא לחיים טשרנוביץ (רב צעיר), פרקי חיים – אוטוביוגרפיה (תשי"ד). רב צעיר היה בקשרי ידידות עם המשפחה. גינוסר אף למד בישיבה שלו באודסה. ראו אצל רמבה, בנים אכלו בוסר, לעיל הערה 2, עמ' 168, 175–176.

105 לסקוב, אחד העם, לעיל הערה 75, עמ' 532, מכתב מאחד העם למרדכי בן הלל הכהן, מיום 15.1.18: 'צוני לומר לך רק "מזל טוב" נדחה בדבר נישואי סיומה ורוזה. דומני שהם מאושרים מאד הדדי', שם, עמ' 533.

106 מירי פוסטי, תרומתן של נשות האליטה בנות העלייה השנייה ליישוב היהודי בא"י בשנים 1904–1948, 39 (עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראון, תשס"ה).

107 כפי שמגדירה זאת דבורה ברנשטיין, "בין האשה-הארם ובין אשת-הבית": אשה ומשפחה בציבור הפועלים היהודי העירוני בתקופת היישוב, החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים, 83, 91 (אורי רם עורך, 1993).

108 'לאור הזכרונות – גב' רוזה גינוסר מספרת על הצהרת בלפור', אצ"מ, AK245/1 (ללא ציון תאריך).

הפכה שותפה לעשייה בשני הגופים משעברה בשנת 1917 עם בן זוגה ללונדון,¹⁰⁹ לאחר השתדלויות מצד חיים ויצמן להסדיר את יציאתה מפריז ללונדון.¹¹⁰ השניים התגוררו משך ארבע שנים בביתו של אחד העם.¹¹¹ כאמור, רוזה גינוסר הקפידה בתקופה זו לשמור על קשר מכתבים הדוק עם משפחתה. ביחס לרוזה גינוסר עולה תמונה של דמות מיוחדת ומשפחתית. נראה כי המשפחתיות הייתה ציר מרכזי בחייה, והיא עצמה הייתה הצייר המרכזי של המשפחה כולה. היא שימשה מתווכת וסוכנת ידיעות עבור כל חלקי המשפחה, שלאורך תקופות ממושכות הייתה מפוזרת בכל קצווי תבל. דומה כי לכולם היה ברור כי זהו אכן תפקידה, ואף התייחסו לכך בצורה מפורשת. היא שימשה כ'מרכזת' לא רק בתוך המשפחה, אלא גם בין קרובי המשפחה לידידים, עסקנים ציוניים ועוד.¹¹² היא עשתה רבות להסדרת ענייניהם הביורוקרטיים של בני משפחתה, כגון סידור אשרות כניסה ועוד.¹¹³ גינוסר עסקה לא מעט בעניינים כספיים, בהעברות כספים בין קרובי המשפחה, ובמתן עצות בנוגע לנכסי המשפחה. היא גם טיפלה באחיה, דוד, שהגיע ללונדון ללמוד. המשפחה והעיסוק בה תפסו מקום חשוב ביותר עבורה. גינוסר הייתה רגישה למצב הקשה בארץ,¹¹⁴ והבינה שהיא חיה ברמת חיים גבוהה יחסית בלונדון.¹¹⁵ באמצעות חברים היא אף שלחה אספקה (בעיקר

109 הכהן, מלחמת העמים, כרך שני, לעיל הערה 46, עמ' 579 (16.4.17). הכהן מספר שם על שבעת ילדיו, בארץ ובעולם. וראו גם שם, עמ' 742 (13.11.17).

110 **כתבי חיים וייצמן**, אגרות, כרך ז, 491-492 (דבורה ברזילי וליאונרד שטיין עורכים, תש"ל), מפנים גם ל-F.O. 371/3057.

111 Doron, Rosa Ginossar, לעיל הערה 43.

112 לדוגמה ראו הכהן, מלחמת העמים, כרך שני, לעיל הערה 64, עמ' 928, 935.

113 ראו גם אצ"מ, A5/3/2, מכתב מהלל הכהן בארצות הברית להוריו, מיום 1.1.19: 'צריך אני להודות לאחיותי היקרות שמיום עזבי אותן לא עבר שבוע שלא אקבל מכתב מהן [...] לו לא שושנה, לא הייתי יודע מה איתכם'.

114 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 31.5.18 (ברוסית): '[...] במכתב [מכתב שנמשה מן היום לאחר זמן – המחברים] הזה תיארם את הגירוש שלכם מיפו וכיצד סבלתם אחרי זה. ובאותו זמן אנחנו חיינו כאן בלי דאגות, התלוננו על הנעליים הלא אופנתיות, והתלוננו על כך שתאורת הרחוב אינה חזקה מספיק'; אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 22.9.18 (ברוסית): 'אתמול סיומה העיר אותי בצעקה: "שחררו את חדרה" והתנפלנו בשמחה על החדשות האנגליות על המצב בפלשתינה. אני מתארת לעצמי כמה דאגות יש לכם עכשיו'.

115 עם זאת משאלותיה ומדבריה עולה לעתים גישה אריסטוקרטית משהו. ראו אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 1.1.19 (ברוסית): 'שאלת המשרתים כאן מאוד חריפה ואנחנו כבר חודש יושבים בלי טבחית'; אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 31.5.18 (ברוסית): 'איך הבריאות? האם יש לך, אמא'לה משרתות? האם הכול בסדר עם הכסף?'; בני הזוג לא חיו אולי חיי שפע בלונדון, בעיקר לרגל המצב המלחמתי, אך עדיין נהנו מחיי חברה מגוונים, מקונצרטים וארוחות ערב. ראו למשל

מוצרי טקסטיל) למשפחה בארץ. אין לנו הסבר ברור לשאלה, מדוע המשפחתיות הייתה מרכזית בעיניה של גינוסר ומדוע הפכה לצייר המשפחתי המרכזי. ניתן רק לשער, שהיותה פנויה יחסית מבחינה תעסוקתית ובעלת נגישות למקורות חומריים ומידעיים, הובילה לכך שעמדה במרכז. אפשרות אחרת היא, שגינסר הפנימה תפיסות מגדריות מסורתיות.

מכל מקום, ממכתביה של רוזה מצטיירת דמותה של אישה צעירה מלאת חיים, סקרנית ואינטליגנטית, המתנסחת ברהיטות, בצורה מעוררת עניין ובהומור. היא מודעת היטב למקום המרכזי שאותו היא תופסת בחיי המשפחה, וכן ליתרון המעמדי שיש לה הן מבחינה כלכלית והן מבחינת הקשרים החברתיים והפוליטיים שבהם היא מוקפת. עם זאת דומה כי דברים אלה היו מובנים מאליהם עבורה, והיא לא ייחסה להם חשיבות מעבר להיותם חלק מהתנהלותה היום-יומית. רק בשלב מאוחר יותר בחייה, עם ניסיונותיה לחדור לעולם האמתי, התבררו לה חשיבותם המכרעת של יתרונות מעמדיים אלה. ואכן השהות בבית אחד העם והעבודה במשרד הציוני בלונדון הייתה משמעותית מאוד מבחינת חוג המכרים שרכשה לעצמה גינוסר. עבורה היה זה, במידה מסוימת, המשך ואף הרחבה של החשיפה לעולם המנהיגות הציונית, שלה זכתה עוד בצעירותה. ביתו של אחד העם היה מרכז ציוני בלתי רשמי, ותקופת שהותה של גינוסר שם אפשרה לה לפגוש אם לא בשועי עולם אזי בשועי הציונות,¹¹⁶ ובכלל זה דמויות שנטלו לימים חלק חשוב במאבקה המשפטי, כגון נורמן בנטוויץ' (היועץ המשפטי של ממשלת המנדט) והארי סאקר (מי שייצג את גינוסר בחלק מההליכים המשפטיים, ושימש כמאמנה בתקופת ההתמחות).¹¹⁷ ממכתביה מאותה תקופה מתברר עד כמה הייתה מקורבת למי שעמדו בראש ההנהגה הציונית דאז.¹¹⁸

שמואל טולקובסקי, יומן ציוני מדיני, 452, 477 (דבורה ברזילייגר עורכת, תשמ"א); וכן אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 24.4.19 (ברוסית): 'בערבים יוצאים הרבה, כי הרוסים סוחבים אותנו החוצה, וגם סיומה לא אוהב לשבת בבית'.

116 ראו אצל גולדשטיין, אחד העם, לעיל הערה 38, עמ' 374.

117 אצ"מ, F49/2049, זיכרונות שרוזה מעלה מאחד העם. נורמן בנטוויץ' נחשב למכר קרוב גם למרכזי בן הלל הכהן. ראו הכהן, עת לספר, לעיל הערה 48, עמ' 13. דוד הכהן מספר כי הכיר בעת ששהה בלונדון גם את הרברט סמואל. ראו שם, עמ' 18; אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 18.6.1920 (ברוסית), גינוסר מספרת שנפגשו עם סמואל במסיבה לכבוד הקידום שלו; ראו גם בספרו של בנטוויץ' המתאר את קבוצת חבריו, ובהם הארי סאקר, שהיה גם עיתונאי ב'מנצ'סטר גארדיין', ראו Bentwich, My 77 Years, לעיל הערה 20, עמ' 17; כן ראו שם, עמ' 22, על קשרי משפחת בנטוויץ' עם משפחת אחד העם, שהתגוררו בשכנות בלונדון; וכן אצל זיפשיטיין, נביא חמקמק, לעיל הערה 81, עמ' 354-355.

118 דוגמת אידלסון, טולקובסקי, חיים וורה ויצמן, ברלין, סוקולוב, לויין-אפשטיין, אטינגר, גולדברג, רוזוב, זלקינד, לוריא, דרויאנוב, דיונגוף, הלרד זיו, סימון ליאון, סימון מארקס, אוסישקין ועוד.

להבדיל מהתמונה של גינוסר העצמאית של שנות לימודיה, ומפעילותה בהמשך במסגרת ויצ"ו והמשרד הציוני – בשנות שהותה בלונדון לא הייתה גינוסר פעלתנית כל כך. נקודה זו עלתה ממכתביה בכמה הזדמנויות: 'עוד לא התחלתי לעבוד. במשרד יש שינויים ועוד לא ברור מה יהיה התפקיד שלי. סיומה מעדיף שאעבוד באיזה משרד רוס, כי אצלו חייבים לעבוד כל יום, וזה מעייף אותי';¹¹⁹ 'עבודה של יום שלם ממש לא קוסמת לי';¹²⁰ ההסבר לכך, הוא ככל הנראה שגינוסר הייתה מנהלת משק הבית ובמובנים רבים ה'מטפלת' של אחד העם, ואולי אף הושפעה מעמדותיו בהקשר הציוני.¹²¹ מסיבה זו, כך לפחות הסבירה גינוסר, נמנעה מלהיענות להצעות עבודה שונות.¹²² ככל שחלף הזמן, החיים תחת קורת גג אחת עם אחד העם ורעייתו הכבידו על גינוסר, שניסתה להתרחק עד כמה שאפשר – והעדיפה לעבוד מחוץ לבית: '[...] אני מתעייפת משיבה אתו בערב יותר מאשר מיום שלם של עבודה, וכדי לנוח – כל יומיים אנחנו יוצאים מהבית'.¹²³ גינוסר כמעט שאינה מספקת תיאור של עבודתה מחוץ לבית. על כך ניתן ללמוד מיד שלישית בלבד. במקרה אחד השתלבה במשרד הציוני בלונדון באמצעות קשריה החברתיים. גינוסר הבינה מסימון מארקס, שהעבודה המוצעת לה היא מעין 'משרת בטלה', ולכן דחתה אותה על הסף. ויצמן פנה לשמואל טולקובסקי והעלה את האפשרות שתעבוד עמו בסידור הגנון ותסייע לו 'להעלות על הכתב את תולדות המשא-ומתן'.¹²⁴ ואמנם גינוסר החלה בעבודתה במשרד תחת השגחתו של טולקובסקי.¹²⁵ זמן לא רב אחר כך שימשה כממונה על רישום המכתבים

119 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, ללא תאריך (ברוסית).

120 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 18.6.20 (ברוסית) (על אפשרות העבודה ב'חירם').

121 גינוסר מספרת במכתביה רבות על אחד העם ועל מצבו הרפואי הנפשי באותה תקופה. ראו גולדשטיין, אחד העם, לעיל הערה 38, עמ' 387-388.

122 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 21.9.20 (ברוסית); אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 14.11.1919 (ברוסית): 'שלחתי בקשה לקאופרטיב רוסי, אך טרם קיבלתי תשובה. ככל מקרה עכשיו קשה לי לעבוד, יש הרבה עיסוקים בבית כי אחד העם לא הולך למשרד וחולה, אז אני כל הזמן עסוקה אתו'.

123 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 10.4.21 (ברוסית).

124 **כתבי חיים וייצמן**, אגרות, כרך ח 131 (דבורה ברזילי עורכת, תש"ל). ראו גם טולקובסקי, יומן ציוני מדיני, לעיל הערה 115, עמ' 286. ראו גם אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מתאריך לא ידוע (ברוסית): 'חוסר מעשה זה לא בשבילי. עכשיו אני בתוך הפעילות הציונית – אף על פי שאני עובדת בארכיון [...].'; כן ראו אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 19.3.18 (ברוסית): '[...] התחלתי לעבוד במשרד הציוני. אני מאוד שמחה שהסתיימה תקופת חוסר המעש שלי, במיוחד כשהעבודה שלי קלה, אף על פי שהיא תופסת את כל היום. גם הכסף לא מזיק'.

125 טולקובסקי, יומן ציוני מדיני, לעיל הערה 115, עמ' 293. אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 26.3.18 (ברוסית), מכתב המספק רמז ראשון לעבודתה של גינוסר במשרד.

והמברקים. לכאורה תפקיד שולי, אך למעשה מוקמה גינוסר בצומת מרכזי וחשוב במשרד, אולי מתוך אינטרס של ויצמן 'לדעת על המתרחש'. מהמיקום המרכזי של גינוסר נהנתה אשתו של ויצמן. טולקובסקי סיפר ברוגז: '[...] מסתבר שכך היא [ורה ויצמן – המחברים] עוסקת בציונות על דעת עצמה. היא תמיד תקועה אצל רוזה גינצברג, הרואה כמובן את כל חליפת המכתבים של המשרד, שהרי היא מופקדת על רישום המכתבים והמברקים. בקיצור, דומה שיש פיקוח חשאי מלא על מעשי המשרד'.¹²⁶ ככל הנראה הפכה גינוסר לאשת אמונו של ויצמן, שביקש ממנה 'לחבר תזכיר על העבודה המדינית בלונדון בשנות המלחמה';¹²⁷ כשלמעשה הנחה אותה להדגיש את חלקו שלו בקבלת הצהרת בלפור, ופחות את חלקו של סוקולוב.¹²⁸ גם אביה של גינוסר 'השתמש' בה להעברת מסרים לאחד העם, שחלקם הופנו לחיים ויצמן. כך הפכה רוזה, ברצון או שלא ברצון, לפעילה בזכות עצמה וכמי שמשכה בחוטים בעבור אביה, ששהה באותה עת בארץ.¹²⁹ גינוסר לא עבדה באופן רציף. מפעם לפעם קיבלה הצעות עבודה אך דחתה אותן, בין משום שהיה עליה לדאוג לאחד העם, ובין משום שבאותה עת עבדה בעבודות אחרות, שבהן מצאה עניין.¹³⁰ ככל הנראה מדובר בעבודתה בויצ"ו, אם כי גינוסר אינה אומרת זאת במפורש¹³¹ אלא משתמשת בביטוי 'הארגון שלי'. רק במקרה אחד מזכירה גינוסר את השתתפותה בפעילות אקטיבית של נשים, ואף זאת בשלב מוקדם יחסית לאחר הגעתה ללונדון.¹³²

במכתביה של גינוסר אין כמעט התייחסות לנושאים חברתיים, מלבד העיסוק הפוליטי-הציוני שסביבה, וזאת בניגוד למשל למכתביה של דינה אחותה, שעוסקת לא מעט באפליית

126 גם עניינים חברתיים העסיקו את גינוסר במשרד, ראו אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 19.3.1918 (ברוסית): 'כל הבוקר במשרד היו לי אורחים [...]'.
127 טולקובסקי, יומן ציוני מדיני, לעיל הערה 115, עמ' 450 (11.4.19). לכל מה שרוזה סיפרה על פעילותה זו, ראו אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 24.4.19 (ברוסית).

128 טולקובסקי, יומן ציוני מדיני, לעיל הערה 115, עמ' 450.

129 ראו הכהן, מלחמת העמים, כרך שני, לעיל הערה 64, עמ' 852 (26.2.18), 928 (12.6.18). ראו גם טולקובסקי, יומן ציוני מדיני, לעיל הערה 115, עמ' 267.

130 ב-8 בנובמבר 1920 הציע ז'בטינסקי לרוזה להיות המזכירה שלו בעבודת התעמולה של 'קרן היסוד', אך היא לא רצתה לעזוב את העבודה המעניינת שלה.

131 גינוסר אינה מזכרת בביוגרפיות או אוטוביוגרפיות בהקשר זה. למשל, ורה ויצמן אינה מזכירה את גינוסר כקשורה בעשייה במסגרת ייסוד ויצ"ו בלונדון. ראו ורה ויצמן, חיי עם ויצמן, 88-90 (1967). לעומת זאת במסמכים ובפרסומים המתעדים את הקמתו והתפתחותו של ויצ"ו, מזכרת גינוסר לעתים כמזכירת הארגון עם הקמתו ולעתים כמזכירת כבוד.

132 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 8.5.1918 (ברוסית), גינוסר משתתפת בערב התרמה לצלב האדום ובו 'מציגות את ירושלים המשוחררת'. ראו טולקובסקי, יומן ציוני מדיני, לעיל הערה 115, עמ' 310, המציין את האירוע.

השחורים בארצות הברית.¹³³ דומה שגם דיווחיה על אודות ההתעסקות הפוליטית נעשו יותר מתוך התפקיד שנטלה על עצמה, ופחות מתוך עניין ותחושת שותפות אמיתית.¹³⁴ עם זאת לעתים היא כן מביעה את דעתה על המצב – על ההתפתחויות בנוגע ליישום הצהרת בלפור, שחרור הארץ מהתורכים, מעורבות האמריקנים וכולי, תוך שהיא מתייחסת להשלכות הלאומיות-ההיסטוריות של ההתרחשויות בזהירות ובפסימיות מסוימת. גינוסר נוטה לעתים לבקר את המשרד בלונדון על פעולתו הלקויה,¹³⁵ וגם מהקשורים בעשייה הציונית אינה חוסכת את שבטתה.¹³⁶

ביחס לאפשרות העלייה ארצה, ייתכן שגינסר התרחקה ממורשת אביה, אולי משום שגישתה הייתה פרגמטית מאוד. היא עצמה רצתה לעלות ארצה, אך רק כשיוכשרו התנאים לכן,¹³⁷ ודומה כי המוטיבציה הפנימית הייתה הרצון להיות קרובה להוריה ולמשפחתה.¹³⁸ שלמה גינוסר, לעומת זאת, העדיף לקשור את גורלו עם גורלה של רוסיה.¹³⁹ ככל שבני הזוג

133 אצ"מ, A5/3/5, מדינה ברושה להוריה, מיום 8.8 (שנת המכתב אינה ידועה) (ברוסית); אצ"מ, A5/3/5, מדינה ברושה להוריה, מיום 27.6 (שנת המכתב אינה ידועה) (ברוסית); אצ"מ, A5/3/5, מדינה ברושה להוריה, מיום 29.6 (שנת המכתב אינה ידועה) (ברוסית).

134 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 19.11.18 (ברוסית), גינוסר נשמעת כמי שאינה נלהבת מהעשייה הציונית: 'אצלנו במשרד מתכוננים לוועידת השלום וחלק גדול מהאנשים נוסעים לפריז. מדברים גם על כך שאני אסע, אבל האמת היא שלא כל כך מתחשק לי'.

135 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 8.5.18 (ברוסית); אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 31.5.18 (ברוסית).

136 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מתאריך לא ידוע (ברוסית): 'ייצמן רוצה לעזוב לגמרי בחדש מרץ ולעסוק בדברים הפרטים שלו – כל הזמן מתלונן ושוכח שהדבר החשוב זה כסף ושניתן לאסוף אותו רק במאמצים ופעולות משותפים. השכנים שלנו אנשים קטנים ולא מבינים את רצינות המצב'.

137 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 20.11.1920 (ברוסית): 'סיומה ואני עוברים, מקווים שעושים פה משהו לטובת פלשתינה, אך מאוד קשה עכשיו לאסוף כסף. יש מיתון ואוספים מכל מקום. גב' כהן שלי מאוד התאכזבה באסיפות בגרמניה ורוצה לעזוב לפלשתינה, אך לדעתי לבוא עכשיו לפלשתינה בלי כסף זה גם לא טוב'.

138 לרמזים לרצונה של גינוסר לעלות ארצה, ראו אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 16.5.18 (ברוסית): 'אני גם הולכת לקרוא קצת ביהודית, מכיוון ששכחתי את השפה. סיומה גם מקדיש מספר שעות פעמיים בשבוע לקריאה ביהודית. הנה כך, את יכולה לנחש איפה אנחנו מתכננים לגור, ובנפשי אני מקווה שזה יהיה בפלשתינה. סיומה היה מעדיף להיות עכשיו ברוסיה. הוא הרי לא פעיל ציבורי, והוא מעדיף להיות בעיר גדולה – מרכז תרבות. אבל האם רוסיה זו מדינה תרבותית?'.

139 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 19.11.18 (ברוסית): 'סיומה כנראה לא ייסע לפלשתינה – הוא רוצה לסדר את החיים שלו ברוסיה – ובהזדמנות הראשונה (אחרי הבולשביזם, כמובן) מיד ייסע לשם. אני אגור אתכם, או עד שהוא יסתר או שגייע למסקנה שרוסיה אינה מתאימה לו. כך לפחות לא יהיו לו שום חרטות על רוסיה, והוא יוכל להתיישב בפלשתינה בלב שקט'.

כשהאישה נעשית עורך דין: על התפתחותה של זהות פמיניסטית

שהו יותר בלונדון, כך נדמה שהרצון של רוזה גינוסר לעלות ארצה דעך, אולי בהשפעת גישתו של אחד העם.¹⁴⁰ היא החזיקה בתפיסה, שהעבודה הפוליטית צריכה להיעשות בגולה ולא בארץ: [...] בפלשתינה צריך להגדיל את היישוב, ובה בעת ניתן לעשות את העבודה הפוליטית והניהולית בחוץ לארץ [...] מובן שאנחנו צריכים לישב את פלשתינה, אך בכל מקרה אין לנו צורך רב בכוחות אינטלגנציה: את זה יש מספיק בארץ. אל תחשבי שאנחנו לא רוצים לעבור: נבוא מיד כשיתחילו ליישם את פרויקט האוניברסיטה ויצטרכו את סיומה במקום. אולי נבוא בלי התלהבות, אך נרטון ונקטר לא פחות מהמתלהבים.¹⁴¹

ג. עצמאות, ציונות ופמיניזם

בשנת 1922 עלו בני הזוג גינוסר ארצה עם אחד העם.¹⁴² גינוסר, אף שביקרה בארץ מפעם לפעם, הייתה מרוחקת ממשפחתה במשך ארבע עשרה שנה, ואם למנות גם את לימודיה בגימנסיה באודסה, אזי מאז ימי נערותה הייתה קרובה לשלמה גינוסר ולבית אביו¹⁴³ יותר מאשר להוריה ולמשפחתה. אין פלא שהשפעותיהם עליה היו מובהקות יותר, בוודאי ביחס לעלייה ארצה ולהגשמת הציונות בארץ ישראל. אפשר שבתקופת שהותה באירופה הלכה גינוסר ואיבדה את עצמאותה האישית והתעסוקתית, ומצאה את עצמה כמי ש'נגררת' אחר רצונותיו של בן זוגה: כך בעובדה שלא עלו ארצה; כך בסוגיית הנישואין; כך ברצונו של גינוסר שתעבוד לא במסגרת הציונית; כך כשרצה שיעברו לרוסיה; וכך כשסעדה את אביו

140 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 8.5.20 (ברוסית), בהתייחס להחלטות סן-רמו: 'אני לא יודעת, אולי זה משום שאני גרה יותר מדי זמן בבית אחד עם אחד העם והוא הרביק אותי בסקפטיזם שלו, או משום שאני לא עובדת במשרד ויכולה להביט על ענייני הציונות מהצד – חסרה לי ההתלהבות שישנה כאן לכולם.'

141 אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 3.3.20 (ברוסית).

142 ליתר דיוק, הם עלו ארצה ביום 9 בינואר 1922, כך לפי זיכרונותיו של אחד העם, ראו כל כתבי אחד העם, תצו (תשי"ט).

143 ככל הנראה גינוסר היה סקפטי ביחס להתפתחויות בארץ ישראל. על גישתו של גינוסר לסוגיית ארץ ישראל כמקוד לקיבוץ גלויות (הדומה לגישתו של אביו), ראו גינוסר, כתבים, לעיל הערה 81, עמ' 292; גינוסר טען כי אינו כמו אביו, שם, עמ' 294-295, אך דומה כי אחד העם עצמו זיהה קווים משותפים, ראו לסקוב, אחד העם, לעיל הערה 75, עמ' 595, 597, מכתב מאחד העם לליאון סימון, 12.6.24: 'נעים היה לי מאד לקרוא את דברייך על אדות מאמרו של בני ב"השלח". הוא עצמו אינו רוצה להודות, שיש שם סימני השפעה של סגנוני ורוחי. אבל כך דרכם של "הבנים" ביחס אל "האבות" – ואין בכך כלום'; ראו גם אצל רופין, סביב העולם, לעיל הערה 36, עמ' 39: 'לעומתה [לעומת חנה רופין – המחברים] היו מכתביו של גיסה שלמה (סיומה) גינוסר, שגר עמה באותו בית, חדורי פסימיות. הוא ייחל שירושלים תינצל בבנאום.'

של בעלה. עם זאת חשוב להדגיש, שאין משמעות הדבר בהכרח ששלמה גינוסר כפה את המציאות הזו על רוזה.¹⁴⁴ אך בזהירות רבה ניתן לומר, כי קשה לראות בדמות המצטיירת עד כה את יסודותיה של אישיות פרו־אקטיבית וחדורת שליחות ואמונה, שהיה בכוחה להוביל מאבק רב־חשיבות בתולדות היישוב. עם זאת לכבילה המשפחתית היו יתרונות בהיכרויות ובחברויות השונות. חזרתה של רוזה גינוסר ארצה מסמנת ככל הנראה את התפנית. היא רוכשת מחדש את עצמאותה. במובנים רבים ניתן לומר, שהעלייה לארץ ישראל – שסימלה את השחרור מעול הגלות, וכן האתוס הציוני – שביטא (לפחות ברובד ההצהרתי) את שחרור האישה, שימשו בסיס למפנה זה. חלק מאותה עצמאות מחדשת נוגעת באפשרויות התעסוקה. ככל הנראה לא זנחה גינוסר את רעיון העיסוק בעריכת דין, אלא רק 'הקפיאה' אותו במשך שהותה בחוץ לארץ. כמה רמזים שפזרה לאורך השנים מעידים על כך. גינוסר הצרה על העובדה שהשנים חולפות מבלי שעסקה במשפטים, עד שהחלה לשכוח את לימודיה.¹⁴⁵

השיבה ארצה הייתה אולי, מבחינת גינוסר, גם אפשרות להגשים את עצמה ולממש את שאיפותיה, בין השאר בשיבה לעיסוק במשפטים. ייתכן שגינוסר שיערה שזכות הנשים לעסוק במשפטים – שכבר התקבלה זמן רב קודם לכן בפריז, שבה למדה, וזמן לא רב קודם לכן בלונדון, שבה התגוררה – תתקבל גם בארץ ישראל. ואכן עם הגיעה ארצה היא הגישה את הבקשה לעמוד לבחינות. אין פלא אפוא שהיא ביכרה את העיסוק המשפטי על עבודה בויצ"ו, שכאמור לא נתפסה בעיניה כ'יצרנית'. מכאן נובע הסבר אפשרי למכתב שהוזכר בראשית הדברים, שאותו שלחה בעניין זה להוריה.¹⁴⁶ עם זאת עדיין מרחפת השאלה ביחס למכתבה האחר של גינוסר, הנוגע לבקשתה לעמוד לבחינות, ממנו מתקבל רושם מאוד

144 אגב, עדות יחידה ליחסו של גינוסר ולתמיכתו במאבקי נשים מצאנו במאמר משנות השלושים, העוסק ב'בעיית הזוגות', ראו שלמה גינוסר, **כתבים**, 164 (1971).

145 ארכיון עיריית חיפה, חט' דוד הכהן, תיק 1916, מכתב מרוזה גינוסר לדוד הכהן, מיום 5.3.19: 'אני שוכחת לאט לאט את לימודי המשפטים שלי. זה מאוד מצער אותי והתחלתי להתעניין בפוליטיקה. אני חיה כמו סטודנטית, כי אין עדיין משק בית. עסוקה כל היום ויש לי המון מכרים. החיים האלה לא מספקים אותי ואין לי שום בית. אבל אני אופטימית ומאמינה שהכל יסתדר'; וכן ארכיון עיריית חיפה, חט' דוד הכהן, תיק 1916, מכתב מיום 2.3.19; היא גם תלתה את היעדר אפשרויות התעסוקה דווקא במעבר מפריז ללונדון: '[...] אני כבר קלטתי עד כמה קל יותר למצוא פרנסה במדינה בה למדת. כשאתה לומד אתה בלי משים יוצר קשרים, ומציאת עבודה אחר כך היא רק עניין של זמן ומזל. אם הייתי נשארת בפריז הייתי מרגישה הרבה יותר רגועה בעתיד שלי, ובלונדון אנחנו חיים על התיקים [...]'. אצ"מ, A5/3/5, מרוזה גינוסר להוריה, מיום 22.8.20 (ברוסית).

146 ראו לעיל הערה 16.

ותרני ומקבל את הדין.¹⁴⁷ ניתן לשער שרצונה לעסוק במשפטים גבר על הניסיון לייצג את אוכלוסיית הנשים, והיא ביקשה את הזכות לעמוד בבחינות לעצמה בלי לעסוק בשאלת כלל הנשים.¹⁴⁸ את מכתבה זה של גינוסר ניתן אפוא לקרוא משני כיוונים, המשלימים זה את זה. הראשון: היה זה ניסיון פעולה בשיטת השלבים, כלומר לעמוד ראשית בבחינות, ורק אחר כך, כאשר התנאים ישתנו, לפעול גם לקבלת הרישיון;¹⁴⁹ והשני: הייתה זו פעולה שייצגה בשלב זה את עצמה בלבד, ולא את הרעיון הפמיניסטי. דווקא בשל הלשון העמומה במכתבה של רוזה, ניתן לפרשו בדרך המתיישבת עם שני ההסברים. אפשר שגינוסר ניסתה להציג את היותה נושאת דגל המאבק,¹⁵⁰ וביקשה להשיג בדרך המלך את מקסימום הזכויות שסברה שתשיג באותה עת (כלומר, הזכות לעמוד בבחינות, תוך שהיא נסוגה בשלב זה מדרישתה לקבל רישיון); בהמשך, לאחר שתיצור בסיס לה ולנשים אחרות,¹⁵¹ ייקבעו עובדות בשטח ואז תוכל להתקדם לעבר המטרה הבאה – קבלת הרישיון הנכסף. אם כן שני המכתבים ששלחה גינוסר, המציבים סימני שאלה סביב מחויבותה הפמיניסטית והצינינית, אינם צריכים להפתיע. ניתן בהחלט ליישבם עם אישיותה והתנהלותה של גינוסר, כפי שבאו לידי ביטוי עד לאותה נקודה בחייה. ההתפתחויות בהמשך הדרך הן אולי אלו שצריכות להפתיע.

למעשה, העלייה לארץ ישראל ממסלת תפנית לא רק בהפיכתה של גינוסר לעצמאית, אלא גם בהיתקלות הראשונה שלה בתקרת הזכוכית. עד שסורבה בקשתה לשמש כעורכת דין היא חייתה בעולם שוויוני, ולו לכאורה. עד העלייה הייתה בסביבה משפחתית וחרבתית בטוחה, שהשתלבה היטב עם היעדר תודעה פמיניסטית והיעדר מודעות לאי-שוויון. העלייה לארץ ישראל סימנה את המפנה גם במובן זה שחוויה לראשונה אפליה, ולא מן הנמנע שחוויה זו עוררה אצלה את אותן אנרגיות שהיו חבויות קודם לכן.

במישור המקצועי הוגשמה משאלתה הפרופסיונלית של גינוסר רק שמונה שנים מאוחר יותר, במהלכן פנתה גינוסר שוב ושוב לשלטונות המנדט, בעצמה או באמצעות ידידיה

147 ראו לעיל הערה 20.

148 גם במאבק על זכות הבחירה הסבירו נשות היישוב, כי מאבקן נולד כתגובה ולא כיוזמה מקורית. ראו אצל שילה, קולות נשיים, לעיל הערה 11.

149 השוו למהלך הטקטי המתוחכם אשר ננקט בידי נשות ראשון לציון במהלך מאבקן על זכות הבחירה, כמתואר במאמרה של שילה, שם.

150 לדבריו של רפי רופין, אחיינה של גינוסר, במכתב מיום 24.10.2005, זו הייתה תכניתה, כפי שהוצעה על ידי שלמה גינוסר בעלה.

151 ואמנם גינוסר מעידה במרומז על תכניותיה, שלפיהן אם יוסרו המגבלות לא ייאצו נשים להיבחן בגיל מבוגר. מכך שאישה התקבלה לבית הספר למשפטים בירושלים (ואף שלא נשארה ללמוד מסיבות אישיות) למדה גינוסר שזהו המצב גם בארץ.

ומקורביה השונים, שאת חלקם הכירה כאמור בשנות שהותה בלונדון. באשר למאבק עצמו, הבריטים נקטו גם בעניין זה את המדיניות המוכרת של עקרון המחויבות הכפולה, וביקשו למנוע התפתחות שלפיה נשים יורשו לשמש כעורכות דין בארץ ישראל. הם רצו להימנע מלהגזיז את הערבים, שהתנגדו למהלך, ואף ניוונו לא מעט מתפיסות אנטי־פמיניסטיות. אך בה בעת הם ביקשו למקסם את הרווחים שיפיקו מהענקת הזכות. במקביל למאבק שניהלה, השלימה גינסור את תקופת ההתמחות שבה הייתה מחויבת בין כה וכה. לאורך אותן שמונה שנים ידע מאבקה עליות ומורדות, שהיו תלויים בעיקר בנסיבות חיצוניות, כגון חילופי השלטון בבריטניה וחילופי גברי בממשל הבריטי בארץ ישראל. דומה כי ככל שהתקדם מאבקה, נשאבה גינסור לתוכו יותר ויותר, וכך גם התפתחה בה בהדרגה הנחישות, האקטיביות והשכנוע העמוק בצדקת דרכה. ככל שהתחוויר לה עד כמה עקבית ההתנגדות לתביעתה, ומאילו מקורות היא ניוונה, גברה בה ההכרה בתפקיד שאותו היא נתפסה כממלאת, ובעובדה שבמובנים מסוימים היא כבר הפכה לסמל. גינסור זכתה לתמיכה של ארגוני הנשים, ובמיוחד לתמיכת התאחדות נשים עבריות לשינוי זכויות, שעמדו לצדה מאמצע שנות העשרים; וכן לתמיכת חלקים ביישוב, ובמיוחד עיתונאים והסדרות עורכי הדין היהודיים, שבמידה מסוימת 'ניכסו' לזכותם את מאבקה, ובהמשך – את ניצחונה: הציוני והפמיניסטי.

דומה שהמאבק, שבראשית הדרך נכפה כביכול על גינסור שלא בטובתה, אומץ על ידה בהמשך והפך להיות חלק מזהותה העצמית. במילים אחרות, ייתכן שלפנינו מקרה מעניין במיוחד של 'צמיחה לתוך התפקיד' (כאן כמובן לא מדובר ב'תפקיד' רשמי ומוגדר, אלא במיקום חברתי שנבנה מכוח נסיבות היסטוריות־חברתיות). המכתב לקולונל וודג'ווד, שהוזכר בראשית דברינו, בהחלט מתיישב עם אפשרות זו.¹⁵² נראה כי בשלב זה כבר הייתה גינסור מודעת לכך, שעמידתה מסמלת שני מאבקים, והיא השכילה לעשות בכך שימוש ולרתום לצדה בדרך זו שני מחנות חשובים. כוונתנו למאבק הפמיניסטי ולמאבק הציוני. קשירתם יחדיו היא מלאכת מחשבת: 'The labour party helped in the fight's for women's rights, some of its prominent members visited Palestine and expressed their appreciation to the work of national reconstruction which is carried out on the basis of complete equality of men and women'¹⁵³.

כסופו של דבר הגישה רוזה גינסור עתירה לבג"צ. ב־15 בפברואר 1930 ניתן פסק הדין בעניינה, ובו נקבע כי לנשים הזכות לעסוק בעריכת דין בארץ ישראל. אולם בית המשפט

152 ראו לעיל הערה 25.

153 PRO CO 733/169, מכתב מרוזה גינסור לקולונל וודג'ווד, מיום 10.7.29 (באנגלית).

היה גרוש בקהל רב, ופסק הדין נודע בירושלים ועורר עניין רב.¹⁵⁴ ביישוב נשאו את גינוסר על כפיים. הכותרת הראשית בעיתון 'הארץ' בישרה בחגיגות: 'אשה רשאית להיות עורך דין בארץ ישראל'. ברכות וטלגרמות הגיעו לרוזה בהמוניהן. עדה פישמן וגולדה מאירסון בירכו את גינוסר בשם מועצת הפועלות על ניצחונה: 'הפועלת העברית, אשר מתוך מאמצים עצמיים מתמידים היא סוללת לה את דרכה בחיים ובעבודה – דרך העובד העברי להקמת חברה עובדת חפשית – רואה בשמחה מיוחדת את דבר כיבושך הרב בשטח פעולה חדש וכה חשוב לאשה בא"י'.¹⁵⁵ לאחר מתן פסק הדין נדרשה גינוסר לשתי התמודדויות נוספות, פרטית וציבורית. במישור הפרטי צריכה הייתה גינוסר לעמוד במטלות שונות מטעם הוועד המשפטי, ובראשן לעבור את הבחינות, אך גם להוכיח באמצעות תעודת לידה כי גילה מעל 25 שנים. לבחינות ניגשה גינוסר יומיים בלבד לאחר שניתן פסק הדין לטובתה, ולמרות המתח שבו הייתה שרויה מן הסתם, עמדה בהן בהצלחה.¹⁵⁶ כאשר לגילה, היה עליה לעתור לבית המשפט המחוזי בירושלים, שהצהיר לאחר בדיקת הראיות כי גילה של העותרת מעל 25 שנים.¹⁵⁷ לימים סיפרה, כי פסק הדין המבוקש ניתן לאחר שאחד השופטים הציל את המצב והצהיר: 'ראו! אם אישה מצהירה שהיא מבוגרת מגיל 25, אני חושב שאנחנו יכולים להאמין לה!'.¹⁵⁸ מכל מקום, הדרישות הפרוצדוראליות ארכו זמן רב, אולי כנקמה של השלטונות על תעוזתה וניצחונה של גינוסר.

ההתמודדות הציבורית שבה השתתפה גינוסר נגעה לניסיון של שלטונות המנדט לעקוף את החלטת בג"צ ולהטיל הגבלות שונות על זכות הנשים לשמש כעורכות דין – למשל, הגבלה מעיסוק בתחומים מסוימים העשויים לפגוע בהן, כגון טיפול בתיקי אונס; והגבלה בהופעה לפני בתי דין רתיים. הפעם יצאה גינוסר למאבק בעל אוריינטציה פמיניסטית מובהקת, וככל הנראה מתואמת עם התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות.¹⁵⁹ בסופו של דבר בוטלו מרבית ההגבלות. במקום אחר אנו עומדים על הנסיבות שהובילו לתוצאת פסק הדין שניתן לזכותה של רוזה גינוסר ועל תפקידה המורכב במסגרת זו:

154 הארץ, 17.2.1930.

155 א"מ, AK245/2, מכתב מיום 19.2.30 ממועצת הפועלות, בחתימת גולדה מאירסון ועדה פישמן; כן הגיעו ברכות מה-International Alliance of Women's Suffrage and Equal Citizenship (מ'מרגריט אשבי מארגריט אשבי (Margery Corbett Ashby) (מיום 23.2.30) ועוד.

156 א"מ, L.B.50, 20, מ'1290. פרוטוקול ישיבת הוועד המשפטי מיום 24.4.30. רוזה גינוסר עברה את הבחינה בציין 66.5, והייתה בין הארבעה שעמדו בבחינה בהצלחה (מבין האחד עשר שניגשו אליה).
157 א"מ, 20, L.B.7, מ'1260. פסק דין של בית המשפט המחוזי בירושלים, מיום 25.4.30, בתיק מספר 161/30.

158 Becoming a Person, לעיל הערה 47.

159 PRO CO733/190/9, מכתב מרוזה גינוסר.

התחכום הוא שאת כל זאת עשו (הבריטים) תוך שימוש בבית-המשפט ובמנגנון החקיקתי, כדי לקדם בעיקר את ענייניהם הפוליטיים (ותוך כדי כך את המנגנון המשפטי עצמו, כאמור). אל כל אלה נוסף כמובן צירוף נסיבות מסוים שאפשר את התוצאה הסופית, ורק בהתקיים כל תנאיו התאפשרה הענקת הזכות לנשים לשמש כעו"ד בארץ ישראל: כשממשלת הלייבור בשלטון; כשהנציב העליון וזקן השופטים ביחסי עבודה תקינים; כשהתורכים כבר העניקו את הזכות מחד ובארץ מתחילה התפתחות לקידום מעמד האשה הערביה מאידך; כשלחץ ארגוני הנשים והתקשורת מכבידים על קובעי המדיניות; כשברקע מאורעות תרפ"ט והאפשרות לתת פס"ד הנתפש כמגיע ממקום ניטראלי במקביל לחקיקה 'מנטרלת'; כשמי שמנהלת את המאבק היא בעלת קשרים וכישורים חברתיים ומשפטיים. כל אלה, לאחור שכבר הבשילו התנאים בתהליך ממושך, איפשרו בסופו של דבר את מתן הזכות. העמידה על משקלם המצטבר של כל התנאים האלה, ובראשם שני השיקולים הפוליטיים המרכזיים של הדימוי החיצוני והאיוון הפנימי, רק מחדדים את ההכרה בכך שמאבק הנשים, בתור שכזה, היה שולי בכל הסיטואציה הזו. מרבית הנסיבות היו חיצוניות למהות ולתוכן הזכות שביקשו הנשים. כאשר בוחנים את הרובד הפורמאלי של הסיפוח, קרי – את הפן של ה'מדינה' (במובן של ישות מדינית, להבדיל מן החברה האזרחית), מסתבר כי הדיון הפמיניסטי היה משני לכל אותן נסיבות. הוא עלה בזירה המשפטית-חקיקתית בעיקר כאשר היה מדובר בפקדים או במדינאים אנטי-פמיניסטיים, או כשהיה צורך במציאת מעטפת של טיעון פורמאלי לשיקולים הפוליטיים האמיתיים, שהרי 'החשש מפני הרגזת הערבים' ו'המצב באיזור' לא יכולים היו להיחשב טיעונים או נימוקים חוקיים לעיכוב הזכות. מן הזווית הזו, אם כן, זכויות הנשים היו קלף במשא-ומתן שהתנהל במקום אחר לגמרי.¹⁶⁰

רוזה גינוסר הייתה האישה הנכונה במקום ובזמן הנכונים: 'האישה הנכונה', משום שהייתה בעלת ההשכלה, הכישורים והקשרים המתאימים לניהול המאבק; 'במקום ובזמן הנכונים', מכיוון שעיתוי המאבק, על רקע התפתחויות מקומיות, אזוריות ובינלאומיות, הוא שקבע בסופו של דבר את תוצאתו.¹⁶¹

ד. התנהלותה של גינוסר — האומנם חידה?

פתחנו את מאמרנו בהעלאת תהיות על גינוסר, וביקשנו להעלות הסברים אפשריים להימצאותה בחזית המאבק לשינוי חברתי-משפטי, ולמיקומה בלבה של התרחשות חברתית

160 כתבן והלפרין-קדרי, המאבק על זכותן של נשים, לעיל הערה 3.

161 בסוגיה זו אנו עוסקים במפורט במאמרנו, שם.

'כשהאישה נעשית עורך דין': על התפתחותה של זהות פמיניסטית



רוזה גינצברג במדי המשפט (ca. 1930)

כבדת משקל. שלא במפתיע, קשה – אם לא בלתי אפשרי – לתת הסבר ממצה אחד. ההיסטוריה מלאה מקרים שבהם אנשים ונשים מצאו עצמם במרכזם של תהליכים חברתיים משמעותיים, כמעט בעל כורחם. דומה שכזה הוא גם המקרה שלפנינו, לפחות בראשיתו. במובנים רבים אפשר לומר, שניהול המאבק בארץ ישראל בשנות העשרים הוא שהשפיע על עיצוב דמותה או על התפתחות זהותה. אך אין זה כל הסיפור. מהשוואת מכתביה של גינוסר משנת 1922 עם כתיבתה לקראת סוף מאבקה, קשה שלא להתרשם מהשינוי בעמדותיה. האומנם עברה גינוסר תהליך של שינוי פנימי, או שמא מדובר בטקטיקה בלבד? אנו מודעים היטב לקושי שבניסיון להשיב על שאלה מורכבת מעין זו, ולפיתוי (או למלכודת) של 'פסיכולוגיטיקה' בלתי מבוססת. עם זאת אנו מבקשים לקחת סיכון מחושב, תוך הישענות על מיקום סיפורה הפרטי של גינוסר במסגרת סיפורים כלליים של גיבוש זהויות, פרטיות וקולקטיביות. סיפורה של גינוסר יכול להיקרא כחלק מסיפור כללי של גיבוש הזהות הקולקטיבית של היישוב; והוא יכול אף להיקרא על רקע סיפוריהן של מקבילותיה של גינוסר, אותן עורכות דין ראשונות במחוזות אחרים ברחבי הממלכה הבריטית, סיפורים המצטרפים לכלל גיבוש זהויות אישיות-מגדריות-מקצועיות, וסיפורה של גינוסר משתלב בהם.

לאמתו של דבר מתלכדים שני סיפורי רקע אלה, של שני מישורי גיבוש זהויות, לכלל שאלה תאורטית אחת שאותה העלינו בפתח המאמר, והיא היחס שבין הפמיניזם והלאומיות. בראשית דיוגנו על היחס שבין פמיניזם ללאומיות עמדנו על האופי הכפול של מאבקי נשים בתקופות של גיבוש זהות לאומית, ומיקמנו את מאבקה של גינוסר במסגרת אותם המאבקים שכוונו כלפי חוץ. נראה כי כעת ניתן לקבוע בבירור, כי סיפורה של רוזה גינוסר ומאבקה על זכותה לשמש כעורכת דין בארץ ישראל מדגים היטב את מערכת היחסים המורכבת שבין הפמיניזם ללאומיות, ומגלם מקרה מעניין במיוחד שבו זהות פמיניסטית אישית התפתחה במסגרת לאומית כללית, שראתה בו הזדמנות לרתום את המאבק הפמיניסטי לשירותה.

באשר לשאלת הזהות האישית של גינוסר, גם אם מפעילים את כל הסייגים הנחוצים בבואנו לפענח את אישיותה של אישה באמצעות כתיבה, לא ניתן להמעט בשינוי שחל בתפיסותיה: גינוסר של סיום המאבק איננה גינוסר של ראשיתו. בתחילת שנות העשרים מתעלמת גינוסר כמעט לחלוטין ממעורבותה בויצ"ו. כשהיא כבר מזכירה עובדה זו היא עושה זאת בחוסר התלהבות ניכר,¹⁶² ואת ראשית מאבקה על זכותה לעסוק במקצועה היא מנסחת בשפה רפה המשדרת אף ויתור עקרוני.¹⁶³ ואולם בסוף אותו עשור מצטיירת תמונה שונה לחלוטין: זיהוי מאבקה כמאבק פמיניסטי הוא ברור, טיעוניה מנוסחים בשפה חזקה, והתנהלותה כולה משדרת

162 ראו לעיל הערה 16 והטקסט הסמוך לה.

163 ראו לעיל הערה 20 והטקסט הסמוך לה.

נחישות ומחויבות למטרה.¹⁶⁴ הצבענו כבר קודם לכן על תהליך הצמיחה המעניין המתגלה בהתחקות על כתיבתה לאורך התקופות השונות, והצענו שדווקא כתיבתה המאוחרת היא זו שאיננה צפויה. מה שנחזה כפרדוקס, קרי היעדר זהות פמיניסטית אצל מי שבדיעבד הובילה את אחר המאבקים הפמיניסטיים הראשונים, דווקא לא צריך להפתיע. התבוננות השוואתית רחבה על קבוצת הנשים החלוצות בתחום עריכת הדין מלמדת, כי רבות מהן פילסו את דרכן מתוך מניעים פרוזאיים שונים, ולא דווקא מתוך מודעות פמיניסטית כלשהי.¹⁶⁵ גם על מקבילתה ההודית של גינוסר, קורנליה סורבגי, שפעלה כעורכת דין בהודו כבר בשנות התשעים של המאה התשע עשרה (אך קיבלה את הרישיון הרשמי רק ב-1922), נאמר כי הייתה 'אישה מרשימה ופרדוקסלית', שכן למרות מאמציה העילאיים להתקבל למקצוע עריכת הדין, היא התנגדה לכל הרעיונות בדבר 'האישה החדשה'.¹⁶⁶ כך שנקודת המוצא של גינוסר לא הייתה חריגה. מה אם כן גרם לשינוי?

כאן נכנסת לתמונה התפתחות הזהות הקולקטיבית הלאומית-הפמיניסטית. שילה כץ כותבת על מקומו של הגורם המגדרי בעת גיבוש הזהות הלאומית, בין היתר בפיתוח 'אידאולוגיות של מודרניזציה' ושימוש ב'אישה' כמסמן של קרמה או נחשלות.¹⁶⁷ מאבקה של גינוסר על זכותה כאישה לשמש עורכת דין, ובמיוחד התגייסות חלקים (מן האליטה) ביישוב היהודי (עורכי דין, עיתונאים, ארגוני הנשים) הממוסד למאבק זה, ממחישים היטב את הדינמיקה הזו.¹⁶⁸ סירובם של גורמי השלטון הבריטיים לאפשר לאישה לגשת לבחינות עורכי הדין הזרים נבע מהתנגדותם של הנציגים הערביים במועצה המייעצת, ומחששם של הבריטים מפני תגובה נזעמת מצד האוכלוסייה הערבית.¹⁶⁹ זו בדיוק הסיבה שהביאה את היישוב הציוני (שוב, האליטיסטי) לתמוך בגינוסר ולהירתם לעזרתה, כפי שעולה בין היתר מסקירת העיתונות של אותה תקופה ומהחלטות שהתקבלו בקרב מוסדות שונים של היישוב.¹⁷⁰ כזכור, מאבקה של הנשים היהודיות התנהלו בשתי חזיתות, של פנים ושל חוץ. בחזית הפנים נוצר מתח בין הזהות הפמיניסטית לזהות הלאומית, כפי שמדגים המאבק הנשי האחר שהתנהל זה לא כבר על זכות הבחירה. לעומת זאת בחזית החוץ, שבה התנהל מאבקה של גינוסר, התלכדו שתי הזהויות, הפמיניסטית והלאומית, באופן שבו האחת

164 ראו לעיל הערות 25, 153.

165 ראו כתבן, נשים בטוגה של גבר, לעיל הערה 26.

166 Mossman, Cornelia Sorabji, לעיל הערה 27, שם.

167 ראו Katz, Women and Gender, לעיל הערה 7, עמ' 5.

168 לא ידוע מה הייתה עמדת היישוב הישן ביחס למאבקה של גינוסר.

169 ראו כתבן והלפרין-קררי, המאבק על זכותן של נשים, לעיל הערה 3.

170 שם.

(הפמיניסטית) משרתת את האחרת (הלאומית). ניתן לראות בכך מקרה מובהק של הגדרת זהות לאומית עצמית ביחס לאחר, תוך שימוש בגורם המגדרי. נראה כי גורמים מסוימים בהנהגת היישוב ראו כאן הזדמנות טובה להצגת היישוב באורח נאור ומתקדם, בלי שהדבר יבוא על חשבון אינטרסים אחרים. בכך שונה היה הדבר מהמאבק על זכות הבחירה. שם, כזכור, הקולקטיב הלאומי עצמו היה מפולג בין היישוב הישן לחדש, מה שהקשה על גיבוש עמדה אחידה מתקדמת ביחס לשאלה המגדרית.¹⁷¹ הפעם יכול היה היישוב להתייצב לצד זכויות הנשים ולהציג זהות לאומית מודרנית, כנגד הזהות הלאומית הנחשלת שהציב הצד שכנגד.¹⁷² עם זאת יש לציין, שבשני המקרים גרמה שלילת הזכויות הבסיסיות לאותן נשים לצאת למאבק, ולא הייתה זו דווקא תודעה פמיניסטית מובהקת. התודעה התפתחה לא פעם רק בהמשך, תוך כדי המאבק.

כך זכתה גינוסר ל'רוח גבית' משמעותית, הן מארגוני נשים והן מהיישוב הציוני, והבינה מן הסתם שתוכל לרכוב על גלי ההצלחה. עם זאת נראה כי גם התודעה הפמיניסטית שלה העמיקה, וככל שחלפו השנים כך גברה מעורבותה ומחויבותה במישור זה. במובנים אלה גילמה גינוסר דמות מתפתחת, הצומחת לתוך התפקיד שהנסיבות ההיסטוריות-החברתיות ייעדו לה. ניתן אף לומר כי היה זה שילוב מעניין של התפתחות זהות אישית (זו של גינוסר), הן מבחינה פמיניסטית והן מבחינת תודעה ציונית, על רקע יצירת זהות פמיניסטית-קולקטיבית ששירתה את המטרה הלאומית באותה עת. מעבר לכך, ברמה האישית, ניתן גם לתאר זאת כהתקרבותה של גינוסר, לאורך שנות המאבק עם שובה ארצה, למודל של בית אביה יותר מאשר למודל של בית חמיה. להצלחת מאבקה תרמו ללא ספק גם ייחוסה וקשריה הענפים, שלכאורה אמנם לא נעזרה בהם ישירות, אך הם ודאי היו ברקע. וכמו בכל תהליך של שינוי משפטי-חברתי, הזמן עשה את שלו. ההכרה בזכותן של הנשים להיכנס לפרופסיה של עריכת הדין התאפשרה גם לרגל השינויים החברתיים שחלו לאורך העשור שבו התרחש מאבקה של גינוסר, וזאת גם ללא קשר למאבקה. אף שהורגלנו לראות דווקא בהתיישבות בארץ ובעבודת האדמה מעשים חלוציים (בעיקר גבריים) – מאבקה של גינוסר, ואחר כך היותה בין עורכות הדין הראשונות בארץ ישראל, מייצגים מעשה חלוצי בפני עצמו. גינוסר היא ללא ספק חלוצה – ולא רק בשדה המשפט. אין להמעט בערך ההישג, בייחוד לאור תפיסת העיסוק המשפטי כחלק מבניין הארץ.

171 ראו שילה, קולות נשיים, לעיל הערה 11.

172 ראו לעניין זה אצל Assaf Likhovski, *LAW AND IDENTITY IN MANDATE PALESTINE* (2006)

ה. סוף דבר

לאחר הניצחון המשפטי והשלמת המטלות הפרוצדוראליות השונות, הוסמכה בסופו של דבר פרידה סלוצקין, שכבר היו ברשותה המסמכים המתאימים, וכך ניטלה הבכורה מגינוסר. קרוב לחודשיים אחרי סלוצקין, ב-24 ביולי 1930 הוסמכה גינוסר כעורכת דין בטקס רשמי. היא קיבלה את הרישיון מידי זקן השופטים,¹⁷³ שהדגיש כי אף שרוזה אינה הראשונה לקבל את הרישיון, זכות הנשים לשמש כעורכות דין בארץ נובעת ממאבקה.¹⁷⁴ גם נורמן בנטוויין ציין באופן מיוחד את נוכחותה של אישה בטקס. ניתן היה לצפות שהטקס יותיר רושם עמוק על רוזה, אך דומה כי התייחסותה אליו הייתה צוננת משהו. במכתבה להוריה, באותו יום ממש, הקדישה שני משפטים בלבד לאירועי היום: 'היום היה יום ההשבעה שלי, וכרגיל היו נאומים וברכות. כולם מצפים שאני אנהל המון תהליכים, אך בינתיים בשנה הראשונה אני בכלל לא אראה בית משפט'.¹⁷⁵ בשנת 1931 פתחה גינוסר משרד משלה.¹⁷⁶ אף שלא הייתה עורכת הדין הראשונה שהוסמכה בארץ ישראל, הייתה גינוסר האישה הראשונה שעסקה בפרקטיקה משפטית, והראשונה שפתחה משרד עורכי דין עצמאי.¹⁷⁷ אין להמעיט בכך ובעובדה שהרבר דרש מידה רבה של ביטחון עצמי ואמונה ביכולותיה ובכישוריה המשפטיים, כמו גם ביכולת לגייס לקוחות. את המשרד קבעה בבניין ג'נרלי ברחוב הנסיכה מרי בירושלים. גינוסר הייתה במשך שנים האישה היחידה בארץ בעלת משרד עורכי דין. כשרחל אוסורגין, גיסתה של גינוסר הגיעה ארצה, הן החלו לעבוד בשותפות, שהצמיחה את משרד עורכות הדין הראשון בארץ. אף שסברו כי רק נשים יהיו לקוחותיה, התברר כי לא כך היה.¹⁷⁸ יתר על כן, רוזה לא נטתה להתמחות דוקא במשפטי אישות, כפי שמקובל לחשוב, אלא בחרה במשפטים הקשורים בעלייה, ולא אחת אף ניצלה את מצבה החברתי – קשרים והכרות עם פקידים אנגלים גבוהים – כדי לזכות במשפטי-עלייה. היא ראתה בכך תפקיד ציבורי.¹⁷⁹ למעשה היא עסקה, בזכות קשריה וידיעותיה המשפטיות, ב'תיווך'

173 וראו גם מודעה: רישיונות עורכי דין, ע"ד 16.8.30.

174 'חלוקת רישיונות לעורכי דין חדשים', הארץ 27.7.30.

175 אצ"מ, A5/1, מכתב מרוזה להוריה, על נייר המכתבים של משרד ש' הורביץ, מיום 24.7.30 (ברוסית); על פי גרסה אחרת היא פתחה את המשרד בשנת 1933, לאחר חצי שנה נוספת של לימודים בבית המשפט לנוער בלונדון. ראו אדר, רוזה גינוסר, לעיל הערה 47.

176 *Becoming a Person*, לעיל הערה 47.

177 בסקירה אקדאית של קבצי פסקי הדין מהתקופה המנדטורית, מצאנו פסק דין אחד שפורסם ובו הופיעה גינוסר *Emily Atallah v. The Land Registrar, Haifa*, 1 P.L.R., 769 (1932).

178 *Doron, Rosa Ginossar*, לעיל הערה 43.

179 אדר, רוזה גינוסר, לעיל הערה 47. שם מצוין כי היא הייתה שותפה להתוויית מדיניות העלייה לארץ, ולפיה אין לעודד את הזקנים לבוא אם אין מי שידאג להם. ראו גם אצ"מ, AK245/1, *Israel Woman*.

בין שלטונות המנדט ליישוב, תפקיד חשוב שבו נטלו חלק עורכי הדין באותה תקופה.¹⁸⁰ עשייתה הציונית הולכה אותה כפי הנראה לעסוק בהיבטים המשפטיים של העלייה, כגון השגת סרטיפיקטים למאות פליטים יהודיים מגרמניה.¹⁸¹ בתקופת מלחמת השחרור והמצור על ירושלים ארגנה גינוסר דיור למי שפוננו משכונות מסוכנות.¹⁸² במשרדה היא טיפלה גם בענייני ויז"ו.¹⁸³ המעורבות בענייני ויז"ו גם הביאה עמה עיסוק בלתי מבוטל בתיקי אימוץ ילדים.¹⁸⁴ עם זאת ראוי לציין, שאותם עיסוקים משפטיים שהיו קשורים בוויז"ו ובעלייה לא היו רק (או בהכרח) הירתמות לטובת הלאום, אלא אמצעי מקובל לפרנסה ולהעצמה מקצועית ואישית באותה תקופה.¹⁸⁵

לאחר המלחמה הציע שר החוץ משה שרת לשלמה גינוסר לצאת בשליחות המדינה ולשמש כציר ישראל ברומא. מבחינתה של רוזה גינוסר, משמעות הדבר הייתה עזיבת המשרד לתקופה ממושכת. ממכבש הלחצים שהופעל עליה ניתן לשער, שהיססה לעזוב את הארץ ואת המשרד לאחר כחמש עשרה שנות פעילות משפטית. 'היא יצאה אתי לרומא לא רק לפי משאלתי אלא גם לפי משאלתו המפורטת של שר החוץ', כתב שלמה גינוסר.¹⁸⁶ משרד

180 *Lawyer Owes Career to Canadian*, Toronto Daily Star, 17.12.55; גם מסקירת התיקים שנתרו במשרדה עולה שלא עסקה רק בעניינים ציבוריים, אלא גם בעניינים עסקיים – שכן דירה, מקרקעין, חווים וכולי.

180 ראו לעניין זה בהרחבה אצל Likhovski, Law and Identity, לעיל הערה 172.

181 אצ"מ, F49/1139, ביוגרפיה/ אוטוביוגרפיה מקוצרת של גינוסר. ראו גם אצ"מ, AK245/2, מכתב תודה לגינוסר משנת 1936, ככל הנראה על סיוע בהשגת סרטיפיקט לאישה מאנטוורפן. ראו גם אצל רמבה, בנים אכלו בוסר, לעיל הערה 2, עמ' 192.

182 אצ"מ, F49/1139, ביוגרפיה/ אוטוביוגרפיה מקוצרת של גינוסר.

183 ארכיון משרד עו"ד הילר, תיק מס' 1600: ויז"ו – רשום חברה.

184 מאחר שלא היה חוק בעניין זה, נהגה גינוסר להביא את העניין בפני בית המשפט, במטרה לשכנעו ליתן צווי אימוץ על פי האינטרסים של הילדים, ראו אצ"מ, F49/1139. באותה תקופה היו ילדים רבים בכתי יתומים (חלקם של ויז"ו), במקרים רבים דובר בילדי הבריטים שאמותיהם מסרו אותם לאימוץ. בעקבות פנייתה של גינוסר לנשיא בית המשפט האזרחי, קבע האחרון כי יש לאמץ את החוק האנגלי בנושא ולהפכו למקומי. תהליך האימוץ היה פשוט – אישה הייתה בוחרת תינוק, משלחת מויז"ו הייתה מבקרת בביתה כדי לבדוק את התנאים ואחות של בית התינוקות הייתה עורכת ביקורי פתע. לאחר שישה חודשים קבעו אם היא כשירה לאימוץ, ואז הייתה רוזה מופיעה בבית המשפט ומגישה בקשת אימוץ. ראו אצ"מ, AK245/1, 'אשה מאד ציונית', לאשה 1222, 7.9.70, לקראת פרישתה של רוזה גינוסר בגיל 80 מנשיאות ויז"ו.

185 ראו אצל כתבן, נשים בטוגה של גבר, לעיל הערה 26.

186 ארכיון משרד עו"ד הילר, תיק מס' 1856, מכתב משלמה גינוסר לחיים רדי, מזכ"ל משרד החוץ, מיום 29.3.50. (רומא).

החוץ הבטיח לסייע לגינוסר להמשיך ולהפעיל את משרדה גם בתקופת שהותה ברומא, ועל מנת שלא להפסיק את פעילות המשרד היא קיבלה את עורך הדין הילר כשותף.¹⁸⁷ בשנת 1949 יצאו בני הזוג לאיטליה,¹⁸⁸ לאחר ששינו את שם משפחתם לבקשתו של שר החוץ שרת מ'גינצברג' ל'גינזור', ושהו בה עד 1951. שלמה גינוסר דחה הצעות לשמש כשגריר במקומות אחרים, והם שבו ארצה.¹⁸⁹ עם שובם חזר שלמה גינוסר לעבודתו באוניברסיטה. רוזה גינוסר נבחרה כיושבת ראש הנהלת ויצ"ו העולמית והפסיקה את עבודתה כעורכת דין, ובכך למעשה המירה גינוסר באופן סופי את הקריירה המשפטית שלה בקריירה ציבורית.¹⁹⁰ המשרד המשיך לפעול על ידי אוסורגין והילר,¹⁹¹ עד לפירוק השותפות בשנת 1957 בעקבות פטירתה של אוסורגין.¹⁹² בשנת 1963 מונתה גינוסר לתפקיד נשיאת ויצ"ו בפועל. באופן רשמי אושר המינוי שלוש שנים לאחר מכן.¹⁹³ זו הייתה במובן מסוים סגירת מעגל מבחינתה של גינוסר. אחרי הכול היא ליוותה את ויצ"ו מאז היווסדו, בימים שבהם שהתה בלונדון עם אישה בבית חמיה, ומאז 1931 הייתה חברת הנהלת ויצ"ו.¹⁹⁴ בויצ"ו מצאה כר פורה להעמקת מחויבותה לקידום נשים. היא לחמה על זכות האישה לעסוק בכל תפקיד ציבורי, על זכותן של נשים לייצוג שווה בכל גופי השלטון, ונגד הכנסת המשפט העברי כחוק המדינה – בדיעה שהדבר יזיק לזכויות הנשים.¹⁹⁵

187 שם. שלמה גינוסר ציין כי משרד החוץ עזר לשחרר את עורך הדין הילר מהצבא למטרה זו. הסכם השותפות כלל גם את רחל אוסורגין, שהתחלקה ברווחי המשרד עם הילר. מהחלוקה עולה שהילר היה השותף הפעיל במשרד. ארכיון משרד עו"ד הילר, תיק מס' 2272, 'משרד שותפות', הסכם מיום 1.6.49 בין רוזה, רחל והילר, העוסקים בעריכת דין בחדרים 142-145 בבניין סנסור. עוד הוסכם, ששמה של רוזה יישאר על נייר המכתבים, ועורכי הדין אוסורגין והילר התחייבו להימנע מלפרק את המשרד משך שנה.

188 אדר, רוזה גינוסר, לעיל הערה 47.

189 אשה מאד צינינית, לעיל הערה 184.

190 שם. ראו גם ארכיון משרד עו"ד הילר, תיק כללי, רחל אוסורגין כותבת ביום 18.10.51: 'גיסתי ואחי חזרו הביתה אבל גיסתי קבלה על עצמה את הנשיאות בויצ"ו ולכן היא איננה עובדת עוד במשרד'.

191 אדר, רוזה גינוסר, לעיל הערה 47; ראו גם רמבה, בניס אכלו בוסר, לעיל הערה 2, עמ' 192.

192 ארכיון משרד עו"ד הילר, תיק מס' 2272, 'משרד שותפות', מכתב מעורך הדין הילר לרושם השותפויות, מיום 16.8.57.

193 אשה מאד צינינית, לעיל הערה 184. את הצלחתה של גינוסר בויצ"ו תולים בגישתה הפרקטית שנבעה מחינוכה המשפטי, וכן בהיותה נואמת מוכשרת ובעובדה כי שלטה בשפות רבות: אנגלית, צרפתית, גרמנית ועברית, ראו אצ"מ, F49/1139, ביוגרפיה/ אוטוביוגרפיה מקוצרת של גינוסר.

194 Doron, Rosa Ginossar, לעיל הערה 43.

195 אצ"מ, F49/1139, מסמך מתוך 1965-1966 ZIONIST YEARBOOK.

רוזה גינוסר עצמה מעולם לא זכתה להכרה ציבורית רחבה. במאי 1974 הוענקה לה אזרחות הכבוד של ירושלים,¹⁹⁶ אך זו, למיטב ידיעתנו, ההכרה הציבורית היחידה שזכתה לה. היא עצמה סיפרה כי הדבר שהיא גאה בו יותר מכול הוא שסללה את הדרך לנשים להיות עורכות דין, ושהייתה האישה הראשונה שעסקה במקצוע זה. עם זאת בלבה פנימה, כך אמרה, היא אינה אשת ציבור. מה שעניין אותה באמת הוא משפחתה וחבריה.¹⁹⁷ משפט זה טומן בחובו את השאלות שהעלינו: האם בסופו של דבר התפיסות המסורתיות הכריעו? אולי היה זה טיבו הסמוי של הפמיניזם שיישמה גינוסר? ואולי הונעה במאבקה ממקור לאומי דווקא? כל אלו מצביעים בהחלט על זהותה המתפתחת, המגוונת והקוטבית של רוזה גינוסר.

Becoming a Person 196, לעיל הערה 47; ארכיון עיריית ירושלים, מיכל 2099, תיק 29/223, סדרי טקס

הענקת עיטור יקיר ירושלים ביום ירושלים, 20.5.74.

197 Doron, Rosa Ginossar, לעיל הערה 43.